

# Forskningspolitikk

Fagbladet for forskning,  
høyere utdanning og innovasjon



Den smarte  
dumskapen

# Innhold

- 4**      **Handbok mot undertrykking**  
KJERSTIN GJENGEDAL
- 6**      **Debatt: Nytt stortingsvalg, nye representanter og ny forskningspolitikk ...eller?**  
CARINA HUNDHAMMER
- 8**      **Kuren mot pilotsyken**  
LISBET JÆRE
- 12**     **Vekst eller ikke vekst - det er spørsmålet**  
EGIL KALLERUD
- 16**     **Remembering Three Giants of Innovation Economics**  
MARK KNELL
- 18**     **Berit Ås og framveksten av norsk forbruksforskning**  
OLE-ERIK YRVIN OG TERJE EMBLEM
- 21**     **Hva mener vi med «den nye kunnskapsøkonomien»?**
- 22**     **Kommentar till uppdraget att stärka den akademiska friheten i Sverige**  
DAVID BRAX
- 25**     **Rav fra Myanmar: Når forskere skader omdømmet til forskning**  
MEHREEN SHEIKH
- 28**     **How project funding contributes to science - society communication**  
MERLE JACOB
- 30**     **The world is changing. Is it time we reimagine our universities?**  
LINN MEIDELL DYBDAHL
- 32**     **På tide med lotteri i forskningsfinansieringen**  
KNUT JØRGEN VIE OG MAGNUS GULBRANDSEN
- 34**     **Statistikk: Sweden leads in R&D investments for the ninth consecutive year**  
KRISTINA ARGE SIMONSEN OG KAJA WENDT
- 37**     **Bøker: The Information Animal: Alicia Wanless on Power, Truth, and Technology**  
MARK KNELL
- 38**     **Bøker: Samspillet mellom militær og sivil sektor. Et nytt blikk på svensk forskning**  
VERA SCHWACH
- 40**     **Når ny teknologi endrer forsvar og politikk**  
PER M. KOCH



Foto: Pixelitt



Foto: Peeteriv



Foto: Aktuell NTB premium



Foto: Lindsey Gibeau and Hurst



## Forskningspolitikk

Nr. 3, 2025, 48. årgang  
ISSN 0805-8210 (online)  
ISSN 0333-0273 (trykt utg.)

Ansvarlig redaktør: Per M. Koch  
E-post: fpol@nifu.no  
Redaktør Danmark: Carter Bloch  
Redaktør Sverige: Mats Benner  
Redaksjonssekretær: Annette Nordheim  
Redaksjonsutvalg:  
Magnus Gulbrandsen, Universitetet i Oslo  
Sverker Sörlin, KTH i Stockholm  
Tor Paulson, Høgskolen i Innlandet  
Linn Meidell Dybdahl, NMBU  
Petra Nilsson-Andersen, Digitaliseringsdirektoratet  
Randi Søgne, Forskningsrådet  
Carina Hundhammer, Universitetet i Oslo

Design: Helge Thorstvedt  
Forside: Anton Vierietin  
Trykk: RK Gruppen  
Opplag: 5300  
Redaksjon avsluttet: 14.10.2025

Forskningspolitikk utgis av NIFU  
Nordisk institutt for studier av innovasjon,  
forskning og utdanning,  
Postadresse: Postboks 2815 Tøyen, 0608 Oslo  
Besøksadresse: Økernveien 9, 0653 Oslo  
Tlf 22 59 51 00, [www.nifu.no](http://www.nifu.no)

Forskningspolitikk er medlem av Den Norske  
Fagpresses Forening og Norsk tidsskriftforening  
og redigeres i tråd med Redaktørplakaten.

Forskningspolitikk kommer ut fire ganger i året.  
Abonnement på papirutgaven er gratis og kan fås  
ved henvendelse til [fpol@nifu.no](mailto:fpol@nifu.no) eller du kan fylle  
ut skjemaet på [fpol.no/abonner](http://fpol.no/abonner).

Forskningspolitikks hjemmeside:  
<http://www.fpol.no>  
Forskningspolitikk utgis med støtte fra  
Norges forskningsråd.

Forskningspolitikk ønsker artikler, kronikker og  
debattinnlegg om forskning, høyere utdanning  
og innovasjon. Lengde: normalt under 6500 tegn  
uten mellomrom. Henvendelse til [fpol@nifu.no](mailto:fpol@nifu.no)  
eller redaktøren direkte: 92684552.



## Google og den smarte dumskapen

Da Google kom på markedet i 1998, ga den nye søkemotoren verden et av de beste eksemplene på nyttig innovasjon basert på forskning. Inspirert av vitenskapelige rangeringer basert på siteringer, laget Larry Page og Sergey Brin en søkemotor som brukte antallet høykvalitets pekere til en nettside som viktigste rangeringsfaktor. Det tok ikke lang tid før Google hadde noe som lignet et monopol på søk verden over.

Men det var ikke enkelt å opprettholde kvaliteten. De inngikk et fornuftsekteskap med den såkalte søkemotoroptimaliserings-industrien (*search engine marketing*), selskaper som produserte innhold med det mål å selge produkter og annonser, og ikke nødvendigvis for å bringe inn ny kunnskap. Men søkerne fikk i hvert fall svar på enkle spørsmål.



PER M. KOCH,  
redaktør

I 2020 bestemte Google å øke aksjeeiernes profitt ved å slå sammen avdelingen for søkemotorutvikling med avdelingen for annonsesalg. Denne nye enheten ble ledet av mannen som hadde ledet annonser og salg fra 2018.<sup>1</sup>

Hovedmålet var ikke lenger å gi brukerne de svarene de lette etter. Mål nummer 1 var nå å få dem til å klikke på så mange annonser som mulig. Det er tross alt annonseklikk Google lever av.

Svarsidene ble snart fylt opp av annonser og pekere til Googles egne tjenester.<sup>2</sup> Tradisjonelle, «organiske», søkerresultater ble presset lenger og lenger ned på førstesiden. Merkingen av annonser ble mindre synlig.

Mens man tidligere kunne regne med at Google ville toppe resultatlisten med svar på praktiske spørsmål, begynte brukere å legge ordet «reddit» til søket i håp om at Google kunne finne noe relevant der. De slapp unna med dette, da Google for de fleste var ensbetydende med nettsøk.

Da ChatGPT og de andre KI-tjenestene lanserte gratis søk- og svartjenester fikk Google panikk. De la til en ny seksjon nær toppen av resultatene drevet av Googles egen KI. Det førte til at de organiske resultatene ble presset enda lenger ned på siden, de fleste av dem over på side 2.

Og det er her vi møter det store problemet. Det kunnskapsrike internett, dvs. det nettverket vi bruker for kunnskapsinnhenting, analyse, læring og debatt (og ikke for videoer med kattunger som putter Mentos i colaflasker) hviler på at engasjerte enkeltmennesker, organisasjoner, media og bedrifter kontinuerlig produserer nytt innhold, innhold som både søkemotorene og KI-tjenestene bruker når de skal finne svar på brukernes spørsmål.

Men få vil bruke tid på å lage og videreutvikle slike nettstedet hvis ingen besøker dem. Dette gjelder for aviser som lever av annonsesalg. Det gjelder for hobbyister som vil dele samlingen av modelljernbaner fra 1960-tallet. Det gjelder for politiske aktivister som vil være en motstemme til makt og undertrykkelse. Og det gjelder for familiebedrifter som vil selge ost fra Telemark. Hvis ingen kommer, hva er da vitsen?

Nettstedseiere bruker nå uforholdsmessig mye tid på å få inn besøkende fra andre kilder, spesielt sosiale medier, men dette kan ikke erstatte den typen trafikk du en gang kunne få fra Google.

Google og KI-selskapene er i ferd med å ødelegge det økosystemet hele deres virksomhet hviler på. Hvis ingen lager nytt innhold, hvem skal de da stjele svarene fra? Hvis svarbotene skal hente svarene sine fra innhold produsert av andre svarboter som igjen er basert på mer KI-grums, hvor kommer da den nye og kritiske kunnskapen fra? Selv med Wikipedia og åpen forskning fritt tilgjengelig er det vanskelig å se at dette er en bærekraftig modell for innovasjon.

Dette er den smarte dumskapen. Smarte innovatører lar grådigheten gå på bekostning av ansvaret for brukere og samfunn. Det var en gang Googles slagord var "Don't be evil." Det er lenge siden.

*Per M. Koch*

<sup>1</sup> <https://bit.ly/474vf4G>

<sup>2</sup> <https://bit.ly/474y7yu>

STEPHAN LEWANDOWSKI SEIER AT SJØLV I EIT FULL-  
BLODS AUTOKRATI FINST DET MÅTAR Å GJERE MOT-  
STAND PÅ.



## Handbok mot undertrykking

Når utviklinga går i autokratisk retning, spelar det ei stor rolle om folk gjev etter på førehand eller ikkje, meiner Stephan Lewandowski.



KJERSTIN GJENGEDAL  
for Forskningspolitikk

– Det kan høyrst ironisk ut, for når autoritære krefter spreier seg, er jo folket offer for det. Og lever du først i Nazi-Tyskland eller under eit brutalt militærdiktatur, spelar det liten rolle kva du gjer eller ikkje gjer, alt kan føre til undertrykking og vald. Men i det store biletet gjer føregripande lydigheit ein forskjell, seier han.

Dette er ein av hovudbodskapane i *The Anti-Autocracy Handbook*,<sup>1</sup> ein konsis guide til forskarar som opplever demokratisk utholing. Lewandowski, som opphavleg er psykolog og no forskar på informasjonsteknologi, desinformasjon og kognisjon ved Universitetet i Bristol, har koordinert arbeidet med handboka saman med eit internasjonalt lag på nær 20 medforfattarar og andre som har kome med råd og innspel.

### Skremt over lydigheiten

Lewandowski tykkjer at noko av det mest slåande etter at Trump vart innsett som president for andre gong, har vore å sjå korleis amerikanske institusjonar, inkludert universitet, advokatfirma og mediebedrifter, ikkje eingong venta på regimet sine krav, men gav etter ved første hint av press.

– Det er veldig skremmande. Universiteta gav frå seg styringa over eigne utdannings-tilbod til dei føderale styresmaktene med ein gong. Dei sa ikkje: «Nei takk, de blir nøydde til å tvinge oss». Innhaldet i nokre av avtalane mellom universiteta og Trump-administrasjonen er berre ikkje til å tru. Eg er ikkje sjokkert over noko av det Trump gjer, det var venta. Men at institusjonane overgjev seg på førehand, det sjokkerer meg, seier han.

Fleire prestisjetunge amerikanske universitet har signert avtalar med Trump-administrasjonen for å få tilbake finansiering som er blitt stogga, ofte etter skuldingar om at universiteta ikkje har gjort nok for å motverke antisemittisme i universitetsmiljøet. Avtalane har ført til kritikk om at universiteta gjev opp akademisk fridom og autonomi for å tekkast styresmaktene.<sup>2</sup>

### Vegvisar til motstand

Men sjølv om universitetsleiinga skulle kapitulere for press frå styresmaktene, kan tilsette likevel finne rom til å gjere motstand mot autoritære krefter. Handboka er meint som ein vegvisar til slik motstand. Og sjølv om utviklinga i USA var utgangspunktet for

arbeidet, presiserer Lewandowski at forskarar i alle land kan ha nytte av henne, også dei som held til i – enn så lenge – velfungerande demokrati som Noreg.

– Ingen er immune mot demokratisk undergraving. Heller ikkje Noreg har ei heilt uskuldig historie, de hadde ein som heitte Quisling, som synt seg å ha gode evner til å kollaborere med nazistar. Det skjedde, og kan skje igjen.

### – Må tenkje på risiko

Ikkje alle motstandshandlingar er tilgjengelege for alle. Fordelen akademikarar i Noreg har, samanlikna med kollegaer i mange andre land, er at det medfører relativt liten personleg risiko å ta til motmæle mot autoritære krefter. Handboka legg vekt på at motstand alltid bør starte med ei risikovurdering.

– Kvar einskild akademikar må tenkje på sin eigen risikoprofil. Er du kvinne, utlending og mellombels tilsett er du i ein heilt annan situasjon enn ein person som meg, ein kvit, mannleg, etablert forskar som er statsborgar og ikkje kan deporterast. Eg kan ta større risiko, seier Lewandowski.

Han dreg dessutan fram ein annan viktig, men ofte undervurdert, føresetnad for å gjere motstand, nemleg samhold.

– Ta kontakt med andre og skaff deg eit støttenettverk. Kjensla av å vere åleine er ein stor del av utfordringa, og det er nettopp ei slik kjensle autoritære regime prøver å ska-

**“Kvar einskild akademikar må tenkje på sin eigen risikoprofil”**





pe. Er ein klar over det, kan ein finne måtar på motverke det på, seier han.

### Ei plikt til å ta stilling

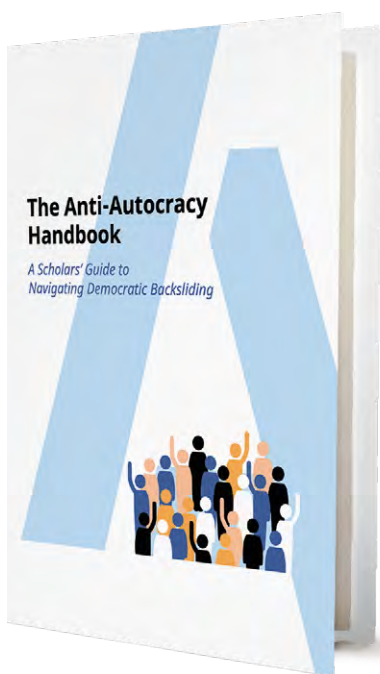
Forfatarane oppmodar akademikarar i demokratiske samfunn til å drive med det dei kallar «public truth-telling». Det handlar om å engasjere seg i offentleg debatt og i politiske prosessar med mål om å utfordre utsegnar frå aktørar som leflar med autoritært tankegodt: Peike på urett, forsvare grupper og verdiar som blir prøvd marginalisert og

## “Universiteta gav frå seg styringa over eigne utdanningstilbod til dei føderale styresmaktene med ein gong”

på den måten skape rom for at andre kan uttrykke støtte til dei same verdiane.

**– Men det inneber å ta stilling på ein måte som kan oppfatast som politisk. Korleis stiller akademikarar seg til det?**

– Mange vil gjerne unngå å vere politiske, men det er viktig å minne om at på dette tidspunktet er det å gjere ingenting, også politisk. Hadde vi levd i ei tid der det var stor oppslutnad om demokratiske normer og ein kunne lite på at desse normene ville bli vidareført uavhengig av kven som vann val, då kunne ein kanskje ta seg råd til å gjere ingenting. Men no meiner eg vi er komne til eit punkt der vi har ei moralsk plikt til å forsvare demokratiet, seier Lewandowsky.



### Språkleg presisjon

**– De legg stor vekt på kor viktig det er å bruke eit presist språk til å utfordre autokratar. Kvifor det?**

– Fordi motparten brukar språk til å normalisere det som skjer, seier Lewandowsky.

Han viser til drapet på Charlie Kirk, som fylte alle medieflater i dagane før intervjuet med Forskningspolitikk.

– Han vart skildra som ein konservativ, eller til og med som ein fridomshelt. Det er absurd, fordi han ikkje var nokon av delane, men det er også veldig smart av dei som prø-

ver å framstille ham slik. Kirk var misogynist og rasist og heilt open om det, og han kan ikkje kallast konservativ med mindre dei ekte konservative er villige til å omfanne meiningane hans. Difor er bruken av språket så viktig.

Arbeidet med handboka byggjer på omfattande forskningslitteratur om demokratisk utholing og autokrati, men også på personlege erfaringar. Fleire av dei involverte forskarane har sjølv vakse opp og arbeidd i undertrykkande statar som Sovjetunionen, Aust-Tyskland, Indonesia og Ungarn. Ifølgje handboka er det viktig å kjenne til framgangsmåten slike statar nyttar: Bruk populisme til å ramme inn alle samfunnsforhold som ei konflikt mellom «folket» og «elitaen»; skap splitting og ei kjensle av isolasjon; og så tvil om kva som er sant, slik at ein ikkje

LENGST TIL VENSTRE: INNHALDET I NOKRE AV AVTALANE MELLOM UNIVERSITETA OG TRUMP-ADMINISTRASJONEN ER BERRE IKKJE TIL Å TRU, SEIER LEWANDOWSKI.

VENSTRE: THE ANTI-AUTOCRACY HANDBOOK ER EIN KONSIS GUIDE TIL FORSKARAR SOM OPPLEVER DEMOKRATISK UTHOLING.

kan haldast til ansvar for noko. Å undergrave fri forskning og vitskapleg konsensus er eit viktig element i denne oppskrifta.

### Ekko av fortida

**– Er akademikarar flest kjende med den autoritære dreieboka? Veit vi kva vi skal vere på vakt mot?**

– Når det gjeld USA trur eg mange ikkje viste kva det var som treffe dei. Det var så heilt utenkeleg, fram til Trump vart innsett, seier Lewandowsky.

Få amerikanske forskarar er i dag gamle nok til å hugse kva som skjedde ved eit tidlegare tilfelle av demokratisk erosjon i USA, nemleg den såkalla McCarthy-perioden. Den amerikanske senatoren Joseph McCarthy var den mest kjende representanten for ei rørsle som arbeidde for å avsløre kommunist sympatisørar i offentleg sektor, akademien og kulturindustrien etter andre verdskrigen.

Ein av medforfatarane av handboka, desinformasjonsforskararen Renée DiResta, har undersøkt korleis kommunistjakt i denne perioden utspelte seg. Ho fann at det sjeldan var nødvendig med nokon konkret skulding eller formell rettsprosess. Det var nok å rette søkelyset mot nokon for at dei skulle miste sitt gode namn og rykte, og med det jobb og kollegial støtte.

– Likevel var McCarthy ein amatør samanlikna med det som no skjer i USA, meiner Lewandowsky.

– Han var trass i alt ikkje president. Han kunne få folk oppsagt, som er ille nok, men han hadde ikkje makt til å deportere tusentals menneske om dagen utan lov og dom.

### – Fortel di eiga historie

Dess lenger eit land går i autoritær retning, dess større risiko medfører det å snakke offentleg om kva ein står for. Men sjølv i eit fullblods autokrati finst det måtar å gjere motstand på.

– Å motarbeide isolasjon kan alle gjere. Og ein kan fortelje si eiga historie, gjerne anonymt. På eitt eller anna tidspunkt vil perioden med autokrati vere over, og det vil kome eit etterpåk. Då vil det vere verdifullt å ha tilgang til historier, så folk kan få vite kva som skjedde, seier Lewandowsky. 

<sup>1</sup> <https://zenodo.org/records/15696097>

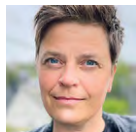
<sup>2</sup> <https://bit.ly/42huxzk>





## Nytt stortingsvalg, nye representanter og ny forskningspolitikk ...eller?

Etter valgnatten våknet vi til et nytt Storting. Vi må bli kjent med nye og gamle representanter og komiteer. Men medfører endringene en ny forskningspolitikk? Hva vil det bety for forskningsaktørene og Norge at noen ildsjeler for forskning på Stortinget har falt ut av kabalen og at sammensetningen mellom partiene i Stortinget blir helt ny? Vil forskningspolitikken ha stø kurs, eller blir den en salderingspost i budsjettslalåmen vi skal være vitner til i høst?



**CARINA HUNDHAMMER,**  
direktør for samfunns- og nærings-  
livskontakt, Det matematisk-  
naturvitenskapelige fakultet, UiO

### Nytt Storting og nye representanter

For de ulike politikkområdene er det ikke helt ubetydelig hvordan sammensetningen av Stortinget blir etter et valg. Det er det valget handler om: Å velge retning på nasjonens politikk.

Nå står ikke forskning veldig høyt på den politiske agendaen. Likevel: i år var forskning faktisk på topp 10 av temaene under Arendalsuka, med 169 arrangementer.

Sist forskning var inne blant topp 10 under Arendalsuka var i 2018, for hele syv år siden.

Med en mer urolig verden og det økende behovet for autonomi og kunnskapsberedskap, er forskning blitt en helt avgjørende faktor. Blant EUs 10 på topp muliggjørende teknologier er fire definert som kritiske: KI, bioteknologi, halvledere og kvanteteknologi. Forskning og kunnskap på disse områdene er viktig for norsk kunnskapsberedskap og nasjonal egenevne. Denne usikkerheten gjør at politikerne også engasjerer seg mer i forskning.

Dette betyr ikke nødvendigvis at det blir mer midler til forskning, men det blir spen-

nende å følge med på om det nye stortinget holder fanen høyere for dette området enn det gamle.

Vi vet med sikkerhet at noen av dem som har fremsnakket forskning på Stortinget ikke fikk plass blant de 169 representantene denne gang, så hva skjer nå i budsjettprosessen og stortingsbehandlingen? Hva blir kuttpostene i høstens budsjettforhandlinger?

### Budsjettprosessen- spillets vinnere og tapere

I 2024 ga DFØ ut en rapport som viste en kartlegging av budsjettprosessen, og dens



PARTILEDER JONAS GAHR STØRE PÅ BAKROMMET UNDER ARBEIDERPARTIETS VALGVAKE PÅ FOLKETS HUS UNDER STORTINGSVALGET 2025.

fordeler og ulemper. Budsjettprosessen i Norge pågår mer eller mindre hele året, med budsjettstrategikonferanse i oktober, kuttrapporter og konsekvensjusteringer i januar, marskonferanse, augustkonferanse, og revidert nasjonalbudsjett i mai. DFØ har kartlagt prosessene, og gir et innblikk i spillet om hvilke statsråder som er vinnere eller tapere i budsjettprosessen gjennom året.

Utfordringen er at budsjettprosessene blir for kortsiktige. De blir ofte knyttet opp til politikernes umiddelbare prioriteringer innenfor en stortingsperiode og rettet mot neste valg. Det gjør det vanskelig å tenke helhetlig og langsiktig.

Her er det to poster som lider mest: drifts- og forskningspostene. Så hvordan kan forskningen stå seg i høstens budsjettforlik når hele godteposen skal blandes på nytt?



PÅ DEN ENE SIDEN FORTSETTER ARBEIDERPARTIETS ETTPARTIREGJERING, NOE SOM KAN VÆRE ET TEGN PÅ STØ KURS I FORSKNINGSPOLITIKKEN. PÅ DEN ANNEN SIDE ER REGJERINGEN AVHENGIG AV STØTTE FRA FLERE PARTIER (TUTTIFRUTTI-KOALISJONEN).

### Budsjettforlik- slalåmkjøring mellom kravene

Høsten budsjettforlik blir spennende. Sammensetningen i blokkene er endret, og det er en hel rekke partier på vippen. Fem av dem skal etter sigende finne sammen på rødgrønn side, selv om ettpartiregjeringen fortsetter. Disse partiene ble raskt definert

som «tuttifrutti-koalisjonen». Forskningspolitikken deres er variert, og de har ulike prioriteringer i sine partiprogram.

Arbeiderpartiet fikk fortsatt tillit, og er en del av den nye fargerike blandingen. Det blir også eneste parti i regjering. Nå skal Arbeiderpartiet og dets samarbeidspartnere vurdere investeringer i offentlig sektor, skattepolitikk, næringspolitikk og forskningspolitikk, og alt dette må henge sammen.

Med ulikhetene partiene imellom kan det se ut til at Arbeiderpartiet må kjøre sla-

## “Hva skal ofres når de store budsjettpostene blir avklart, og hva kan Arbeiderpartiet gi avkall på i sitt budsjettforslag?”

låm denne høsten. Eller kanskje minner det mer om kulekjøring? Her må det manøvreres godt for å komme i mål med et budsjettforlik.

Hva skal ofres når de store budsjettpostene blir avklart, og hva kan Arbeiderpartiet gi avkall på i sitt budsjettforslag? Dette inkluderer kompromisser som kan tilfredsstille dem som er på vippen, og som vil gjøre det de kan for å få gjennomslag for det de mener er viktigst. Da får vi håpe at Arbeiderpartiet har stø kurs, holder på forskningsbudsjettene som lovet og beholder de gode satsningene de hadde i budsjettlekasjene før valget. De nye stortingskomiteene må evne å se politikkområdene i sammenheng for å få mest ut av budsjettene. Er sektorprinsippet fleksibelt nok?

### Samhandling og sektorprinsipp = sant

I vår fikk vi stortingsmeldingen *Sikker kunnskap i en usikker verden* (Meld. St 14 2024-2025). Den slo fast at sektorprinsippet, som har vært gjeldende i Norge siden 1968, skal stå fast.

Det grunnleggende med sektorprinsippet er at hvert departement har ansvar for sine fagområder både når det gjelder forskning og utvikling, og andre prioriteringer. I budsjettprosessene er dette et prinsipp som gjør at statsrådene må kjempe for sine revir, noe som skaper budsjettvinnere og tapere.

Stortinget er også sammensatt av ulike komiteer knyttet opp til politikkområder, og

representantene fordeles på disse. Men samfunnsutfordringene er tverrpolitiske, noe som burde gjenspeiles i samhandling på tvers i Stortinget og i budsjettprosessene.

Et godt eksempel finner vi i at Kunnskapsdepartementet og Forsvarsdepartementet i budsjettet for 2025 har gått sammen for å øke kapasitet. Det er kommet en fellessatsing på kvanteteknologi der Forsvarsdepartementet utypisk nok har satt av midler – sammen med Kunnskapsdepartementet – til åpen konkurranse gjennom

Forskningsrådet for å få sivil sektor til å bidra med kritiske teknologier som Norge har behov for.

Gitt at sektorprinsippet ligger fast, vil det være behov for å se mer på hvordan de store utfordringene kan bidra til mer samhandling på tvers, slik at systemet ikke blir en brems som gir økt «silofisering» av politikken. Vil et «godt og blandet» storting få til stø kurs?

### Det er bare en vei: Det er stø kurs fremover

Det er ikke sjelden vi hører at vi står i den mest krevende tiden etter andre verdenskrig, og det krever samhold og kunnskapsbasert samfunnsutvikling. Vi må sikre nasjonal kunnskapsberedskap, nytt næringsliv og kapasitetsbygging med demografiutfordringene våre. Vi trenger derfor stø kurs for forskningspolitikken i god samsamsens med de andre politikkområdene i tiden fremover.

Det er god grunn til å takke de entusiastiske stortingspolitikere som stod på for både forskning og det tverrpolitiske samarbeidet som nå er ute, og samtidig ønske velkommen til alle nye. 

### Kilder:

- Khrono <https://bit.ly/3Ku9tja>
- Systemmeldingen <https://bit.ly/48bR2tm>
- DFØ-rapport <https://bit.ly/4nwG86g>
- Astrid Meland I VG <https://bit.ly/3WijKBv>
- DFØ-rapport <https://bit.ly/3VMgvSO>
- Arendalsuka: <https://bit.ly/4nZQong>
- EU/EØS-nytt Stortinget <https://bit.ly/42l6500>
- Carina Hundhammer, Forskningspolitikk 2022-2025 <https://bit.ly/4mVuuAU>

“i år var forskning faktisk på topp 10 av temaene under Arendalsuka med 169 arrangementer”

# Kuren mot pilotsyken

Det offentlige bruker 800 milliarder på innkjøp hvert år. Regjeringen vil at offentlige anskaffelser skal være en drivkraft for omstilling og innovasjon, men fordi det mangler ressurser til kjøp og iverksetting, ender mange gode løsninger på pilotkirkegården.



LISBET JÆRE  
for Forskningspolitikk

Perspektivmeldingen sier det. Også Nasjonal transportplan, Forsvarsløftet, Digitaliseringsstrategien og Ventetidsløftet, samt alle politiske partier: At innovasjon er helt avgjørende dersom det offentlige skal kunne håndtere utfordringene vi står overfor framover – fra klimaendringer til eldrebølge og sikkerhetstrussel.

Likevel henger Norge etter når det gjelder innovasjon. Alle de andre nordiske landene gjør det bedre enn oss. Ifølge en liste utarbeidet av Nordic Innovation i 2022 var det kun ett norsk selskap blant de 30 største vekstselskapene i Norden.<sup>1</sup>

Kun 14 prosent av kommunene og 16 prosent av statlige organer mener de kan nok om innovasjon, ifølge NHO-rapporten «Veien til vekst<sup>2</sup>», også omtalt som «Draghi på norsk». Mange vi har snakket med i denne artikkelen sier at det offentlige er rigget for drift, for å ivareta dine og mine behov, ikke for innovasjon.

Hva kan gjøres for å tette gapet mellom høye innovasjonsambisjoner og virkelighet?

## - Må gjøre mer av det vi vet fungerer

- Alle er enige om at vi skal og vil satse på innovasjon, men det skorter på hvordan vi skal få det til. For å få stabilitet og forutsigbarhet, må vi gjøre mer av det vi vet fungerer.

Det sier Bjørnar Grønhaug, som er kommunikasjonsrådgiver i Leverandørutviklingsprogrammet (LUP). Vi møttes en solskinnsdag i september utenfor NHO ved Frognerparken. Det er der LUP, som eies av



KS, NHO, Innovasjon Norge og Forskningsrådet, holder til.<sup>3</sup>

LUP har oppdrag fra fire departementer og har 35 offentlige partnere som støtter arbeidet. De er pådrivere for innovasjon og eksperter på hvordan man gjennomfører innovative anskaffelser, fra forberedende fase til prosjektgjennomføring.

Grønhaug forteller om forhistorien til LUP, og nevner operaen i Bjørvika som sto ferdig i 2008.

- Selve bygget sto jo Snøhetta for, men de manglet de riktige fagfolkene til å designe interiøret. Hvor skulle de finne dem? Etter innspill fra Per Harbø i NHO ble det arrangert en leverandørkonferanse for å mobilisere markedet, og resultatet ble at de koblet et firma fra Risør som jobbet med bygginnredning med et lite båtbyggeri fra Hardanger. Sammen hadde de kunnskapen til å gjøre jobben.

Det var behovet for å enklere koble sammen offentlige behov med private leverandører som førte til etableringen av LUP.

En sentral utfordring er altså at en aktør setter av penger til å utvikle løsninger som så testes i piloter, men som ikke fører til noe, selv om piloten gir gode resultater. Kanskje finnes det også *andre* piloter på det samme området som denne aktøren ikke vet om.

Forskningsrådets direktør, Mari Sundli Tveit, påpeker i en artikkel<sup>4</sup> at det i mange tilfeller er slik at Norge ikke vet hva Norge vet. Løsningen på et problem finnes allerede.

## LUP mener innovative anskaffelser kan kurere

En pilot, eller en pilotstudie, skal undersøke om et prosjektforslag (som ofte starter med forskning) er gjennomførbart. Piloten er gjerne en nedskalert kopi av det egentlige prosjektet.

LUP mener innovative anskaffelser er den riktige kuren for pilotsyke. En viktig forskjell mellom en vanlig og en innovativ anskaffelse, er at det brukes mer tid i startfasen, og at det er et tett samarbeid mellom kjøper og leverandør(er) i innovative anskaffelser.

**“Alle er enige om at vi skal og vil satse på innovasjon, men det skorter på hvordan vi skal få det til”**





LUP har utviklet en metodikk for hvordan kommuner, fylkeskommuner og statlige virksomheter kan gjennomføre innovative anskaffelser, og hvordan de kan samarbeide med bedrifter og leverandører som leverer løsningene.

Blant de nærmere 500 innovative anskaffelsene LUP har bidratt til å sette i gang, har en del gått fra pilot til praksis, mens noen har fått et begrenset omfang. Andre har stoppet opp, eller aldri blitt kjøpt. Dette er vanlig når det gjelder innovasjon. En «mislykket» pilot bidrar også til læring, og poenget er jo å sikre at investeringene gir de resultatene man ønsker seg. Problemet er at piloter med gode resultater ender på pilotkirkegården, da det verken finnes en plan eller penger til videreutvikling.

- Mens de innovative anskaffelsene utgjorde tre prosent av anskaffelser i 2017, så

## “En pilot, eller en pilotstudie, skal undersøke om et prosjektforslag (som ofte starter med forskning) er gjennomførbart”

utgjorde de fem prosent i 2024. Dette viser en positiv trend, men er ikke bra nok, sier Grønhaug.

### Hvordan unngå pilotkirkegården

Hva kan en innovativ anskaffelse gjøre med pilotsyken?

- Planlegger man for et prosjekt eller en pilot, er det gjerne det man får. Den mest effektive måten å kurere pilotsyken på, er derfor å planlegge for kjøp fra start, gjennom å organisere det som en innovativ anskaffelse fremfor et prosjekt eller en pilot, sier Grønhaug.

Det må avklares om det finnes et budsjett for kjøp av løsningen, og hvem det er som skal betale for kjøpet. Videre må det planlegges for at løsningen tas i bruk, og settes av tid og ressurser til implementering.

- For å unngå pilotkirkegården bør det også planlegges for spredning og skale- →



BJØRNAR GRØNHAUG, KOMMUNIKASJONS RÅDGIVER I LEVERANDØRUTVIKLINGSPROGRAMMET LUP.

<sup>1</sup> <https://bit.ly/4nvAAZy>

<sup>2</sup> <https://bit.ly/472PlaY>

<sup>3</sup> <https://innovativeanskaffelser.no>

<sup>4</sup> <https://www.forskningsradet.no/forskningspolitikk-strategi/ltp/vi-mener/hva-norge-ikke-vet-at-norge-vet/>

ring. Jo flere som tar i bruk løsningen, desto tryggere vil anskaffelsen bli – og det vil også bli billigere for det offentlige og mer lønnsomt for leverandøren.

Det kan gjøres gjennom at flere offentlige virksomheter går sammen om å utvikle produktet.

### **Fremtidens renseanlegg – kommuner går sammen**

Et godt eksempel her er prosjektet Fremtidens renseanlegg, forteller Grønhaug. Bakgrunnen for dette prosjektet er at Vanndirektivet nå stiller strengere krav til avløpsrensing.

22 kommuner rundt Oslofjorden, som skal bygge nye renseanlegg, har gått sammen for å få oversikt over behovet, utfordringer og hvilke markedsmuligheter som finnes. Dette er et godt eksempel på at nye lover og strengere krav til miljøhensyn kan være utløsende for innovasjon.

- Shifter hadde en stor undersøkelse før valget der de spurte politiske parter om hva de mente med innovasjon. Alle sa vi skal satse, det er viktig. Men hva gjøres når det kommer til stykket?

- Norge trenger et tverrpolitisk innovasjonsløft, sier Grønhaug.

### **NAV Human mot utenforskap**

Hva kan skapes i et innovasjonspartnerskap? Det handler ikke bare om fysiske ting, men også om tjenesteutvikling. I prosjektet NAV Human, som retter seg mot de 16,1 prosent av unge mellom 20 og 29 år som står uten jobb og utdanning, har målet vært å finne en ny og innovativ metode for gruppeoppfølging.

- Som veileder i NAV opplevde jeg at de tilbudene vi har, ikke gir nok konstruktivt og faglig innhold på de områdene som er viktige for å få til livsendring, sier initiativtaker og prosjektleder i NAV Human, Astrid Gjeraker.

- Dersom vi i NAV skal nå ut til unge må de unge også få lov å si sitt når vi forsøker å utvikle nye kurs og metoder. Det har vi gjort i dette prosjektet, fortsetter hun.

I 2022 inngikk Nav Vestland et innovasjonspartnerskap med Læringsliv AS, en bedrift i Trondheim som består av gründere med bakgrunn fra forskning og lederutvikling.

**“Det er for eksempel for lave budsjetter til det nødvendige interne organisasjonsarbeidet som er helt essensielt for å kunne ta i bruk og iverksette nye tjenester og arbeidsmetoder”**

### **Fra Forsvarets mentorprogram – til NAV**

Kurset på tju timer går over fem uker og er inspirert av Forsvarets mentorprogram for ledere. Læringsliv har utviklet tre digitale verktøy som bidrar til: 1) å senke terskelen for involvering, 2) å øke bevissthet rundt eget ansvar og muligheter og, 3) å gi forutsigbarhet og trygghet for veilederne.

Deltakerne settes i grupper uavhengig av helsetilstand og bakgrunn. Dette er et viktig prinsipp for å sikre at de retter oppmerksomheten mot ressursene de har, i stedet for sykdommer og hindringer.

- Kurset har ført til at deltakerne blir bedre i stand til å gjennomføre valg. De blir bevisste sitt eget liv og det ansvaret de har for å iverksette endringene de ønsker. De blir også mer bevisste på hvilken innflytelse de har over andres liv.

De endrer søvnmonster, de går ut av hjemmene sine, og mange reparerer ødelagte relasjoner. Dette er en god start på veien til jobb og utdanning. Til og med NAV-veilederne som jobber med gruppen gjør endringer i egne liv.

### **NAV kunne vært bedre rigget for innovasjon**

Hun mener at større innovasjonsprosjekt som går på tvers av ulike avdelinger, produktområder og budsjett i NAV, er utfordrende på grunn av organisasjonens omfattende størrelse og interne struktur.

- Statsforvalteren pleier å finansiere mindre prosjekter som dette, og det er utviklet svært mange gode løsninger. Finansieringsordningen medfører derimot at iverksetting av nye gode tjenester er vanskelig, fordi finansieringen forsvinner etter endt prosjektperiode, forteller Gjeraker.

Det er for eksempel for lave budsjetter til det nødvendige interne organisasjonsarbeidet som er helt essensielt for å kunne ta i bruk og iverksette nye tjenester og arbeidsmetoder.

### **Forstår utfordringen til gründerne**

NAV Human ble fullført i november 2024 med svært gode resultater. Første pilot etter opsjonsutløsning er fullført i Øygarden kommune. Gjeraker innrømmer at hun skulle ønske prosessene rundt beslutningstaking underveis, og ved vurdering av utløsning av opsjon, gikk raskere.

Gjennom prosjektperioden var det van-

skelig å balansere innovasjonspartners behov for raske avklaringer og framdrift, med Navs behov for tid i beslutningsprosesser.

Gjeraker kan godt skjønne at det kan være vanskelig for mindre å jobbe med det offentlige i innovative partnerskap.

- Definisjonen på «rimelig tid» er svært forskjellig i det offentlige og i en liten gründerbedrift.

### **Innovasjon bør skapes sammen**

Sverre Konrad Nilsen fra Læringsliv AS, som har bakgrunn fra NTNU/SINTEF i Trondheim, forteller at fra tidligere prosjekter, både med industri og offentlig sektor, er han vant til at det etableres en felles styringsgruppe for prosjektet. Det skjedde ikke i NAV Human.

- Vi har hatt veldig godt samarbeid med prosjektleder i NAV. Men det at vi ikke fikk etablert en felles styringsgruppe var beklagelig, og har gitt samarbeidet noen utfordringer som ikke var nødvendige. I vår tenkning er jo hovedtanken i et innovasjonspartnerskap at innovasjon skapes sammen, av folk med ulike kompetanse og forståelse. Når du får disse til å jobbe sammen kan du skape spennende løsninger.

Dette er desto mer viktig i innovasjonsprosjekter, der styringsgruppens oppgave er å beskytte innovasjonen og hjelpe til med å finne løsninger og rydde problemer av veien.

- Vi har laget en ny løsning som vi vet virker og har gode resultater, NAV har nå gitt beskjed om at de vil utløse kjøpsopsjonen. Det er vi glade for.

Hans inntrykk er at de fleste som jobber i offentlig sektor egentlig ønsker endring, men peker på finansiering og usikkerhet rundt innkjøp som en årsak til at innovasjonsprosjekter i det offentlige kan være utfordrende.

### **Utviklet digital tjeneste for helsesektoren**

Forskningspolitikk skrev i 2021 en temasak om Innovasjon Norges ordning for innovasjonspartnerskap.<sup>5</sup> Den fungerte som en risikoavlastning for innovasjonsprosjekter der offentlig sektor er initiativtaker. Den ble avvirket i 2022.

Petter Risøe, som har doktorgrad i medisins og har startet selskapet Diffia, forteller at de har deltatt i flere innovative partnerskap som har resultert i vellykkede produkter for helsesektoren. Han viser blant annet til en tjeneste for digital hjemmeoppfølging som først ble utviklet for sykehuset Østfold, og som nå brukes av tusenvis av pasienter også på andre sykehus i Helse Sør-Øst. Men

<sup>5</sup> <https://bit.ly/48bi9EO>





Foto: Veronika Stukrud

ASTRID GJERAKER NAV VESTLAND ER PROSJEKTLEDER I NAV HUMAN.



Foto: Lasse Berre

SVERRE KONRAD NILSEN FRA LÆRINGS LIV AS MENER DE FLESTE SOM JOBBER I OFFENTLIG SEKTOR EGENTLIG ØNSKER ENDRING.



Foto: Privat

PETTER RISØE FORTELLER AT HAN HAR DELTATT I FLERE INNOVATIVE PARTNERSKAP SOM HAR RESULTERT I VELLYKKEDE PRODUKTER FOR HELSESEKTOREN.

ikke alt har gått på skinner i de ti årene Diffia har eksistert.

- Gjennom årene har både vi og sykehusene dessverre også fått veldig mange millioner i tilskudd for å utvikle innovasjoner som helsetjenesten ikke har hatt forutsetninger for å anskaffe og skalere til kommersielt bærekraftig nivå.

- Norge har verdens beste virkemiddelapparat for å lage nye prosjekter og piloter, men vi er for lite flinke til å tenke på hva som skal skje etter pilotene. Tilskudd til utvikling gir lite gevinst dersom det ikke finnes midler til å kjøpe det som utvikles, mener Risøe.

Hans anbefaling for å unngå pilotsyken er en omfordeling av ressurser. At det settes i gang færre piloter, samtidig som det sørges for at det finnes midler til å anskaffe og skalere de pilotene som er vellykkede.

### Bør ta ned risikoen for leverandørene

De offentlige burde også være bedre til å orientere seg bedre i hva som tilbys i det eksisterende markedet. Kanskje er det nok med en enkel tilpasning av et produkt, og ikke nødvendig med et nytt utviklingsprosjekt – eller en pilot – for den saks skyld.

- Det mangler ikke på behov og uløste problemer i helsetjenesten, men det hjelper lite om en ikke klarer å skape et fungerende hjemmemarked for løsningene. En vanlig misforståelse er at kjøper tror tilskudd til utvikling alene gir kommersielle forutsetninger for å levere produktet i etterkant.

Alle leverandører vet det koster å drifte og forvalte en løsning, og ikke minst videreutvikle alle ønskene som kommer straks du putter løsningen i hendene på brukerne.

- Derfor er det viktig at det offentlige tenker på hvordan løsningen skal finansieres etter at tilskuddet slutter, sier Risøe.

### Mangler system for å ta løsninger i bruk

Dette problemet er også i tråd med funn i forskningen til Morten H. Abrahamsen, førsteamanuensis ved BI. Han har sett på fire innovasjonspartnerskap i helsesektoren.

- Leverandørene legger ned mye tid i dette. De er gjerne forespeilet høyere summer enn det tilbudet den offentlige kjøperen til slutt kommer med. Noen ganger er det så lavt at det ikke lønner seg for dem, sier Abrahamsen. Av de fire innovasjonspartnerskapene han så på endte kun ett med kjøp.

- Fram til anskaffelsen er det gode støtteordninger og oppfølging, blant annet fra LUP og Innovasjon Norge. Men det mangler et system for å ta i bruk og innpasse løsningen i offentlig sektor, og ta ned risikoen for leverandørene, sier Abrahamsen.

Det hadde kommet gevinster ut av det om helseforetakene tok et større ansvar for eskalering og iverksetting av innovasjon i helsesektorene, mener han.

### KlimaGrunn var en suksess

Selv om bare ett av de prosjektene Abrahamssen undersøkte førte til kjøp, kan mange vise til gode resultater. Da Oslo Economics evaluerte ordningen i 2023, hadde 11 av 13 avsluttede partnerskap ført til kjøp av den utviklede løsningen.

For prosjektet KlimaGrunn, som var et av de partnerskapene vi skrev om i artikkelen i 2021, har dette vært vellykket. KlimaGrunn startet i 2020 på initiativ fra Statens Vegvesen, som inngikk et innovasjonspartnerskap med Multiconsult, Heidelberg Materials, Cautus Geo og Argeo.

- Vi har utviklet ny teknologi og ny arbeidsmetodikk for å redusere klimagassutslipp i grunnforsterkning. Det vi har laget har havnet i Statens Vegvesens veileder,

og er nå den nye anbefalingen for alle som bygger vei i Norge, sier prosjektleder Eivind Schnell Juvik.

Juvik synes det er svært synd Innovasjonspartnerskapsordningen er avvirket. Det gjør også LUP.

- Uten innovasjonspartnerskapet hadde ikke vi som offentlig byggherre klart å gjennomføre dette, sier Juvik.

Tonje Eide Helle, som da jobbet som seniorrådgiver i geoteknikk i Multiconsult, var kontaktperson for leverandørene.

- Vi hadde et veldig tett og godt samarbeid med oppdragsgiver gjennom hele utviklingsløpet. Å jobbe på denne måten sikrer at nødvendige justeringer blir gjort underveis slik at utviklet løsning treffer behovet til oppdragsgiver, sier Helle.

### 800 milliarder gir store muligheter

Siste ord i artikkelen får seniorrådgiver i Direktoratet for forvaltning og økonomistyring (DFØ), Magne Hareide. Han er fullstendig klar over problemet med pilotsyke.

- De 800 milliardene vi årlig kjøper for har et enormt potensial til å utvikle og effektivisere offentlig sektor. Men forståelsen for innovasjonskraften i markedet er underutviklet. Ingen går til innkjøpsavdelingene og sier «Hei du, jeg trenger en løsning, men den er ikke tilgjengelig på markedet ennå».

Hareide mener at hvis vi begrenser oss til å spesifisere løsninger vi allerede kjenner, lukker vi døren for alle de nye, smarte løsningene markedet kan tilby.

- Vi må åpne opp for de nyeste løsningene ved å være mer nysgjerrige, videreutvikle og teste med leverandør i mindre skala, og å i større grad beskrive måloppnåelse og ytelse, framfor å detaljspesifisere en spesifikk løsning, sier Hareide.

# Vekst eller ikke vekst – det er spørsmålet

Noen observasjoner om forskningsmeldinger og langtidsplaner i norsk forskningspolitikk.



EGIL KALLERUD,  
tidligere NIFU

Fra 1975 til 2013 hadde regjeringene som praksis å oppdatere forskningspolitikken hvert fjerde til sjette år med brede forskningsmeldinger. Denne praksisen ble brutt da langtidsplan ble innført som overordnet ramme for forskningspolitikken i 2014.

Stortingsmeldingen om forsknings-spørsmål som Støre-regjeringen la fram våren 2025, ble i tredje versjon av langtidsplanen fra 2022 lansert som en melding om særskilte utfordringer i det norske forskningssystemet («systemmeldingen»). Likevel endte den opp med et innhold som har mye til felles med de tradisjonelle forskningsmeldingene, og blir også omtalt som «forskningsmelding».

Det er likevel uklart om det betyr at regjeringen nå har gått tilbake til forskningsmeldings-tradisjonen, 15 år etter forrige melding, eller om den uansett vil foreta den tredje rulleringen for perioden 2027–2036. Ifølge syklusen skal den i så fall legges fram høsten 2026?

Observasjonene nedenfor om langtidsplanens rolle i norsk forskningspolitikk og -finansiering tilsier at den rulleringen avlyses. Erfaringene med langtidsplanstyrt forskningspolitikk er svært blandede. Resultatene var kun gode i første fireårsperiode. Kontroversiell oppfølging av andre versjon gjorde betydelig skade, særlig på Norges forskningsråd, mens tredje versjon er som politisk styringsverktøy betraktet så godt som uten virkemidler.

Men den nye meldingen er mangelfull og vag, og kan ikke alene danne et fullverdig overordnet rammeverk for regjeringens forskningspolitikk i kommende år.

**“Fra 1975 til 2013 hadde regjeringene som praksis å oppdatere forskningspolitikken hvert fjerde til sjette år med brede forskningsmeldinger”**



FORSKNINGS- OG INNOVASJONSPOLITIKKEN ER SOM ET STORT SKIP. DET TAR TID Å ENDRÉ KURS.

## Fra lange linjer til langtidsplaner

Siste ordinære forskningsmelding ble lagt fram av Stoltenberg III-regjeringen i mars 2013 (Meld. St. 18 2012–2013 *Lange linjer – kunnskap gir muligheter*). Til forskjell fra sine tre forløpere (1999, 2005, 2009) var det en tynn melding, der det eneste egentlig nye var forslaget om at regjeringen bør legge ti-årige langtidsplaner, med rullering hvert fjerde år, til grunn for sin forskningspolitikk.

Solberg I-regjeringen fulgte opp forslaget med en stortingsmelding som ble lagt fram samtidig med budsjettproposisjonen for 2015 (Meld. St. 7 2014–2015 *Langtidsplan for*

*forskning og høyere utdanning 2015–2024*). Planen har siden blitt rullert to ganger (2018, 2022).

I løpet av de 11 år som er gått siden innføringen har planen vært regjeringens dominerende forskningspolitiske hoveddokument (langtidsplanens del om høyere utdanning drøftes ikke her), og har med det spilt rollen som de tradisjonelle forskningsmeldingene har hatt.

Langtidsplanen er tematisk vesentlig smalere enn tradisjonelle forskningsmeldinger, og omhandler i all hovedsak spørsmål som gjelder finansiering av forskning gjennom budsjettproposisjonene.

## Den norske langtidsplanen – ektefødt barn av en unik vekstperiode i norsk forskning

Langtidsplanforslaget kom inn i norsk forskningspolitikk etter mange års markant vekst i forskningsbevilgningene. I den form langtidsplankonseptet ble implemen-





Foto: piala666

tert framstår det som ektefødt barn av den spesielle vekstperioden for norsk forskning som startet omkring tusenårsskiftet, og som viste seg å bli eksepsjonell både i omfang og varighet.

Sett under ett var det høy vekst i bevilgningene til forskning i hele første tiår etter tusenårsskiftet, og selv om veksten avtok i 2011 og 2012, tydet lite på at det kunne være starten på slutten på den vekstpolitikk som det var blitt bred tverrpolitisk enighet om. Tvert imot, i forskningsmeldingen våren 2013 lovet Stoltenberg III-regjeringen, eksplisitt og uforbeholdent, fortsatt vekst: «Regjeringen vil fortsette å øke forskningsbevilgningene i årene framover» (Meld. St. 18 2012-2013, passim, s. 7, 12 og 121).

Tiårige langtidsplaner skulle «sikre forutsigbarhet, åpenhet og langsiktighet rundt nasjonale kunnskapsinvesteringer» (s. 7, passim), ved å være regjeringens verktøy for å gjøre finansieringen av norsk forskning

mer forutsigbar, gjøre prioriteringene mer tydelige og legge grunnlag for mer langsiktige satsinger enn det tradisjonell ettårig budsjettering gjør mulig. I praksis har langtidsplanene i hele perioden i altoverveien de grad handlet om å fordele og prioritere forskningsbevilgninger.

## “Siste ordinære forskningsmelding ble lagt fram av Stoltenberg III-regjeringen i mars 2013”

### Første plan – triumf på veksttoppen

Solberg-regjeringen stadfestet i den første planen som ble lagt fram i oktober 2014 (Meld. St. 7 2013-2014) at den videreførte og høynet vekstambisjonene for perioden 2015-2018: «Regjeringen vil øke bevilgningene til forskning og utvikling (FoU) til 1 prosent av bruttonasjonalproduktet (BNP). FoU-bevilgningene skal øke utover veksten i BNP hvert år til målet er nådd» (s. 6).

Målet ble nådd i 2016, 3-4 år tidligere enn varslet, som følge av økte forskningsbevilgninger, men også på grunn av redusert BNP under oljepriskrisen. Etter 2018 falt igjen andelen under målet, som følge av høyere vekst i BNP enn i forskningsbevilgningene.

Målet om økt forutsigbarhet, tydelighet og langsiktighet i forskningsfinansieringen ble i all hovedsak knyttet til planens tre *opptrappingsplaner*, i form av tallfestede vekstmål over den fireårige planperioden for økte bevilgninger til vitenskapelig utstyr, rekrutteringsstillinger og støtte til EU-deltakelse.

Det ble en ubetinget suksess. Ikke bare ble planens ambisiøse opptrappingsplaner fullt ut innfridd, i tillegg ga høyere gjennomsnittlig årlig vekst i forskningsbevilgningene enn i noen periode tidligere (over 5 prosent), også rom for god, om ikke like forutsigbar og langsiktig, vekst også til andre

LANGTIDSPLANENE VAR BARN AV VEKSTPERIODEN I NORSK OFFENTLIG FORSKNINGSFINANSIERING.



prioriterte formål, bl.a. ulike ordninger for fremragende forskning («eksellens»).

### Andre plan – vekstmål oppfylt ved dobbelbruk av bevilgninger

Den rullerte planen for perioden 2019-2022 som ble lagt fram i oktober 2018 (Meld. St. 4 2018-2019) var skrevet etter samme mal som første – med de samme hovedmål, marginalt justerte tematiske prioriteringer, og →

en kjerne av tre opptrappingsplaner, hvorav to for FoU-formål («FoU for fornyelse og omstilling i næringslivet», «Teknologiløft») og en for utdanningsformål («Kvalitet i høyere utdanning»).

Disse planene var i sum minst like ambisiøse som i første planversjon. En viktig forskjell var likevel at de denne gang ble knyttet til så brede områder og vide formål at forutsigbarheten og langsiktigheten i satsingene var vesentlig mindre enn i første plan.

Også denne planen la høye vekstmål til grunn, riktignok noe mer forsiktig formulert: regjeringen vil «over tid ... øke den offentlige innsatsen til FoU ut over 1 % av BNP i en omstillingsfase» (s. 97). I tillegg ble det lagt inn et forbehold som det ikke var spor av i første planversjon: «I årene fremover vil det bli mer press på de offentlige budsjettene, og planen skal være et prioriteringsverktøy også i perioder med svakere vekst» (s. 7).

Det varselet slo til, med større kraft enn planens forsiktig formulerte signaler kunne indikere. Fra og med 2018, altså siste år i første planversjons fireårsperiode, flatet de samlede forskningsbevilgningene ut, og i den andre planens fireårsperiode (2019-2022) var det ingen eller kun beskjeden vekst i Stortingets årlige bevilgninger til forskning. Siden det aller meste av oppfølgingen av opptrappingsplanene for FoU-formål ble knyttet til Forskningsrådets bevilgninger, kunne det se dårlig ut for oppfølgingen av disse at rådets bevilgninger ikke bare flatet ut, men kom til å gå betydelig ned i perioden.

### Vekst uten vekst for Forskningsrådet

2018 ble Forskningsrådets siste av mange, tidvis svært gode, vekstår. Etter årlige kutt i rådets bevilgninger i perioden var de i 2022 7 prosent (faste priser) lavere enn i 2018. Anslag basert på de årlige budsjettproposisjonene indikerer at de i 2025 er falt ytterligere til 15 prosent under 2018-nivå.

Hvordan kan det da ha seg at ambisiøse vekstmål for de to opptrappingsplanene for FoU-formål på i alt 1,25 mrd. kr (den tredje opptrappingsplanen gjaldt utdanning, var vesentlig mindre ambisiøs og ble ikke innfridd) ble fullt ut innfridd over rådets krympende budsjett?

Regjeringens spesielle grep var at den i budsjettårene 2018-2022 «spedde på» de ordinære årlige rådsbevilgningene med midler fra store «avsetninger» i rådets regnskap



TORBJØRN RØE ISAKSEN LA FREM DEN FØRSTE LANGTIDSPLANEN FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING I 2014.

fra tidligere års bevilgninger, som ikke blir utbetalt i bevilgningsåret pga. forsinkelser i tildeling og utbetaling av midler til de forskningsaktiviteter rådet støtter.

Store beløp fra avsetningene ble brukt til å (del)finansiere langtidsplanens satsinger. Regjeringen foretok en rekke ettårige kutt i bevilgningene til flere formål, samtidig som den påla rådet å dekke inn kuttene med midler fra avsetningene, for med det å kunne opprettholde aktivitetsvolumet. Det skulle, med regjeringens ord, videreføres på samme nivå «som om kuttene ikke er skjedd».

Dette spesielle grepet satte regjeringen Solberg i stand til å oppfylle vekstmålet for de to opptrappingsplanene tross kutt i de ordinære forskningsrådsbevilgningene, og uten å ta de politiske omkostningene forbundet med å omprioritere innenfor ordinære bevilgningsrammer. At også rådet selv, på eget initiativ, brukte av avsetningene på samme måte, bidro sterkt til at overbevilgningene ble store.

### Oppgjøret

Først etter regjeringsskiftet i 2021 ble det klart at denne bruken av midler fra avsetningen var å bruke bevilgninger to ganger, og hadde satt rådet på rask kurs mot store framtidige underskudd. Oppgjøret tok, som kjent, dramatiske former: rådets styre ble

avsatt, og store overskridelser måtte dekkes inn, dels med en stor ekstraordinær tilleggsbevilgning i salderingen av 2022-budsjettet, dels ved å utsette og redusere rådets utlysninger og tildelinger.

Dette er en side ved forskningsfinansieringen i budsjettårene 2018-2022 som utgjør en sentral del av historien om den norske langtidsplanens rolle som regjeringens forsknings- og budsjettpolitiske hovedverktøy. Den vekstpolitikk som langtidsplanen forpliktet regjeringen på ble videreført i flere år etter at det budsjettmessige grunnlag var falt bort, med politisk ansvarsfraskrivelse og kraftig fall i rådets støtte til ny aktivitet som konsekvens.

### Tredje plan - en plan for vekststopp

Tredje versjon, som ble lagt fram høsten 2022, ble utformet i kjølvannet av råds-krisen og i åpen erkjennelse, 4-5 år på overtid, av trangere budsjettpolitiske realiteter. Denne planversjonen er uten vekstmål.

Denne planversjonen går vesentlig lenger om utsiktene til vekst enn den andres varsel om «tider med svakere vekst» og fastslår som et *fait accompli* at «siden det økonomiske handlingsrommet i offentlige budsjett blir mindre i tiden fremover, vil oppfølgingen av langtidsplanen i større grad enn tidligere skje gjennom bruk av eksisterende ressurser og omprioriteringer» (s. 15).

Derav også det andre punktet der denne versjonen skiller seg grunnleggende fra de to første: den er helt uten de opptrappingsplaner (eller andre former for forpliktende flerårige satsinger) som var kjernen i de tidligere langtidsplanene, og som i re-

**“I praksis har langtidsplanene i hele perioden i altoverveiende grad handlet om å fordele og prioritere forskningsbevilgninger”**





Foto: Nana Høien Jømo

FORSKNINGSMINISTER OLA BORTEN MOE SATTE SEG SOM MÅL Å RYDDE OPP ETTER UKLAR BUDSJETT-STYRING I FORSKNINGSRÅDET.



FORSKNINGSMINISTER SIGRUN AASLAND FRA AP TOK OVER MELDINGEN FRA ULIKE SENTERPARTI-STATSRÅDER. HUN LEGGER MER VEKT PÅ SIKKERHETSPOLITISKE SPØRSMÅL.

Foto: Kunnskapsdepartementet

MED ÅRETS SYSTEMMELDING KOM FORSKNINGSMELDINGENE TILBAKE. MELDINGEN VAR VELSKREVET, MEN MANGLET POLITISK SUBSTANS.



aliteten har vært det eneste som har tilført norsk forskningspolitikk og -finansiering et visst tillegg av forutsigbarhet, tydelighet og langsiktighet i de forskningspolitiske prioriteringene.

På dette punkt bærer tredje planversjon forskningsminister Ola Borten Moes markante merke. I sin 2½-årige periode som forsknings- og høyere utdanningsminister profilerte han seg som høylytt, kravstor og handlekraftig talsmann for nøysom bruk av offentlige ressurser. Hans «festen er over» og høyt flaggede kutt og omdisponeringer beløp seg til mer enn å dempe forventningene til vekst innen forskningssektoren, det var i klartekst å kvele dem. «Slutt på veksten» er her ikke bare å konstatere en faktisk tendens, men et selvstendig politisk mål om å sette stopp for veksten.

I en slik politikk gir et langtidsplankonsept som ble innført som verktøy for å styre ressursvekst lite mening. Derav også denne planversjonen tredje *differentia specifica*: forslaget om å foreta en gjennomgang av det norske forskningssystemet.

Uten vekst, påpeker planen, må forskningspolitiske mål i større grad oppnås i kraft av andre måter å prioritere ressurser på: at «...oppfølgingen av langtidsplanen i større grad enn tidligere [må] skje gjennom bruk av eksisterende ressurser og omprioriteringer» (s. 15), innebærer at det blir desto viktigere å vurdere om «virkemåten til forskningssystemet» bidrar optimalt til at «vi får mest mulig – og best mulig – forskning og høyere utdanning ut av de investeringene samfunnet gjør».

En gjennomgang av forskningssystemet

ville gi regjeringen det grunnlag langtidsplanen ikke gir for å «vurdere om det er behov for [system]endringer som kan bidra optimalt til de forskningspolitiske målsettingene» (s. 69). Dette ble denne langtidsplan-versjonens sentrale grep for å fornye og utvide forskningspolitikkenes grunnlag og virkemidler, etter å ha konstatert at betingelsene for langtidsbasert politikk ikke lenger er til stede.

Slik kan langtidsplanens historie (så langt) sies å ha munnet ut i et prosjekt for sin egen oppløsning. Systemgjennomgangen og -meldingen skulle berede grunnen for en forskningspolitikk basert på virkemidler for å korrigere ubalanser, fjerne dysfunksjoner og justere fordelingen av oppgaver og roller mellom forskningssystemets aktører.

#### Fra systemmelding til amputert forskningsmelding

Men «systemmeldingen» ble ingen systemmelding i langtidsplanens forstand. Etter tre statsrådskifter og flere større endringer underveis i opplegget for meldingen ble arbeidet med de systemspørsmål som langtidsplanen hadde fremhevet prioritert ned, til fordel for spørsmål som ikke er nevnt med et ord i langtidsplanen, men har gitt meldingen mer preg av å ha blitt en ordinær forskningsmelding.

Det er forståelig at andre presserende spørsmål tas opp når anledningen til noe så sjeldent som en stortingsmelding om forskningsspørsmål byr seg. Og det kan, med Borten Moe ute av bildet, ha vært viktig å svekke Langtidsplanens anti-vekst-vinkling på den type forskningspolitikk som

systemgjennomgangen skulle legge grunnlag for.

Det forhindrer ikke at en av meldingens viktigste mangler er den unnnvikende behandlingen av disse spesielle systemspørsmålene. De har, bør ha, en sentral rolle i all forskningspolitikk, uansett utsikter til vekst, men har blitt særlig neglisjert i perioden med langtidsplanbasert forskningspolitikk.

Meldingens andre hovedsvakheter er at det utvalg av spørsmål som meldingen har behandlet i sum ligger godt tilbake for den forventede bredden i tradisjonelle forskningsmeldingers behandling av sentrale forskningspolitiske spørsmål. Det gjør det heller ikke bedre at den foreliggende meldingen er påfallende vag om hvordan regjeringen vil følge opp flere av de spørsmål som er tatt opp.

#### Hva nå?

Uansett vurdering av vårens system-/forskningsmelding og av omskiftningene underveis i tilblivelsesprosessen, står i det minste ett fast: norsk forskningspolitikk må i fortsettelsen være bredere forankret enn den har vært under den (for) lange langtidsplanperioden. Meldingen har et stykke på vei bidratt med noe av den nødvendige utvidelsen, men mye bør legges til. En ny rullering av langtidsplanen synes imidlertid ikke å være den mest egnede måten å gjøre det på. 

# Remembering Three Giants of Innovation Economics

This past spring marked the passing of three towering figures in the economics of innovation: Richard “Dick” Nelson, J. Stanley Metcalfe, and Frederic M. Scherer. Their deaths close a chapter in the history of a field they helped to create and define. Their influence on science and technology policy has been profound.



MARK KNELL,  
Research Professor, NIFU

Each reshaped how economists think about technological change, competition, and policy. Nelson gave us an evolutionary framework for understanding innovation, Metcalfe deepened and institutionalized it in Europe, and Scherer anchored it in the rigorous tradition of industrial organization. Together they built the foundations of innovation economics as we know it today, leaving behind ideas and institutions that continue to guide both scholarship and policy.

**Richard R. Nelson**

**(4 May 1930 – 28 January 2025)**

Richard R. Nelson transformed the study of

innovation into a central concern of economics. His early work at the National Bureau of Economic Research in the 1950s placed R&D and science at the heart of growth analysis. In *The Simple Economics of Basic Scientific Research* (1959), he showed that basic science yields large social returns but limited private ones, providing the rationale for strong public support. This laid the foundations for the economics of science and technology policy.

His most influential work came with Sidney G. Winter in *An Evolutionary Theory*

*of Economic Change* (1982). The book rejected neoclassical models of perfectly rational firms. Instead, Nelson and Winter argued that firms operate through routines – regular patterns of behaviour that act as the economic analogue of genes. Firms adapt under bounded rationality, experimenting, imitating, and learning by doing.

Drawing on Darwin, they showed how industries evolve through variety and selection, producing persistent heterogeneity and path-dependent technological trajectories. Their simulation models demon-

**“Drawing on Darwin, they showed how industries evolve through variety and selection, producing persistent heterogeneity and path-dependent technological trajectories”**

strated how entry, exit, and diffusion could drive productivity growth without equilibrium assumptions. The book launched evolutionary economics as a coherent research programme across economics, management, and innovation studies.

Nelson extended this framework to the institutional and national level. In *National Innovation Systems* (1993), he showed how firms, universities, governments, and culture shape innovative capacity. Later works – *The Sources of Economic Growth* (1996), *Technology, Institutions, and Economic Growth* (2005), and *Modern Evolutionary Economics: An Overview* (2018) – developed a vision of economic change as the co-evolution of technologies, organizations, and institutions.

In essays on the “scientific commons,” Nelson defended the openness of science, warning that excessive privatization of knowledge threatened cumulative learning and long-run growth. He urged policymakers to protect diffusion, openness, and variety as essential conditions for innovation. His later writings highlighted the risks of inequality and short-termism, stressing that innovation is always a social and institutional process.

THE EVOLUTIONARY ECONOMICS TRADITION SEES THE ECONOMY AS A COMPLEX, ADAPTIVE SYSTEM DRIVEN BY INNOVATION AND LEARNING, WHERE CHANGE IS CONTINUOUS, OUTCOMES ARE UNCERTAIN, AND INSTITUTIONS AND DIVERSITY ARE CRUCIAL FOR LONG-TERM PROGRESS.







Foto: Youtube

RICHARD R. NELSON'S MAIN MESSAGE CENTERED ON UNDERSTANDING HOW INNOVATION DRIVES ECONOMIC GROWTH AND HOW INSTITUTIONS, ROUTINES, AND LEARNING SHAPE THAT PROCESS.



Foto: University of Gothenburg

J. STANLEY METCALFE ARGUED THAT ECONOMIC CHANGE IS A DYNAMIC, EVOLUTIONARY PROCESS DRIVEN BY INNOVATION, COMPETITION, AND VARIETY, NOT A STATIC SYSTEM TENDING TOWARD EQUILIBRIUM.



Foto: Lasse Berre

FREDERIC M. SCHERER ARGUED THAT THE STRUCTURE OF MARKETS STRONGLY INFLUENCES HOW MUCH INNOVATION OCCURS, BUT THE RELATIONSHIP IS COMPLEX AND NOT SIMPLY LINEAR.

Nelson's work remains foundational for innovation studies, offering an evolutionary and historically grounded economics that continues to inspire.

#### **J. Stanley Metcalfe (20 March 1946 – 15 March 2025)**

J. Stanley Metcalfe was central in advancing evolutionary economics in the United Kingdom and Europe. Educated at the University of Liverpool and long based at the University of Manchester, he built a vibrant centre for research on industrial change and innovation. His scholarship emphasized firm diversity, the experimental character of markets, and the open-ended nature of technological advance.

Metcalfe's most important book, *Evolutionary Economics and Creative Destruction* (1998), revisited Schumpeter's insights through an evolutionary lens. Innovation, he argued, transforms industries not through smooth adjustment but through variety, competition, and selection. The book remains a landmark statement of evolutionary thinking and its policy relevance.

Earlier collaborations with Ian Steedman brought evolutionary perspectives into international trade, showing that compara-

tive advantage is shaped by innovation and learning rather than fixed endowments. He also contributed to research on technological diffusion, emphasizing how adoption depends on firm strategies, networks, and institutional environments.

Metcalfe was an institution builder as well as a scholar. He helped shape the UK's Economic and Social Research Council programmes on competition and innovation, embedding evolutionary perspectives in policy debates. As founding editor of the *Journal of Evolutionary Economics*, he gave the field an international platform. His policy stance was clear: governments should support variety, experimentation, and adaptive learning, not preserve incumbent structures.

Metcalfe advanced evolutionary economics as both theory and policy, leaving a legacy that continues to shape research and public debate.

#### **Frederic M. Scherer (1 August 1932 – 25 May 2025)**

Frederic M. Scherer was one of the foremost scholars of industrial organization and innovation. His widely used textbook *Industrial Market Structure and Economic Performance*

(1970) trained generations of economists and remains a standard reference.

Scherer's research clarified the relationship between market structure and innovation. He showed that while competition often stimulates innovative activity, some market power is needed to sustain costly R&D. His empirical work on patents and appropriability regimes provided systematic evidence on how intellectual property shapes incentives and technological progress.

Beyond academia, Scherer contributed directly to policy. He advised US government agencies, worked on antitrust enforcement, and engaged in international debates on patent reform. He consistently argued that industrial economics should inform both scholarship and public decision-making.

Scherer deepened understanding of how competition drives innovation, combining rigor with relevance in ways that still guide the field.

#### **Together**

Nelson, Metcalfe, and Scherer built complementary traditions in innovation economics. Nelson created the evolutionary framework, Metcalfe advanced and institutionalized it in Europe, and Scherer grounded innovation studies in industrial organization. Each linked theory with policy and evidence, ensuring that innovation became central to economics. Their passing marks the end of an era, yet their legacies endure – shaping how we understand technological change and leaving a lasting imprint of intellect and curiosity. 

**“Nelson created the evolutionary framework, Metcalfe advanced and institutionalized it in Europe, and Scherer grounded innovation studies in industrial organization”**

# Berit Ås og framveksten av norsk forbruksforskning



BERIT ÅS VAR EN NORSK SOSIALPSYKOLOG OG POLITIKER FOR SOSIALISTISK VENSTREPARTI. I 1963-66 LA HUN DET FAGLIGE GRUNNLAGET FOR OPPBYGGINGEN AV NORSK SAMFUNNSVITENSKAPELIG FORBRUKSFORSKNING. HER I 1971.

I år er det 60 år siden et utvalg ledet av Berit Ås la fram en rapport om behovet for forskning om norske forbrukere og deres rolle og stilling. Rapporten representerer en milepæl for den samfunnsvitenskapelige forbruksforskningen i Norge.

Foto: Kveill NTB



OLE-ERIK YRVIN



TERJE EMBLEM

Fra en sped start har slik forskning utviklet seg til det den er i dag, et sentralt og nødvendig kunnskapsgrunnlag for blant annet politiske valg og beslutninger. I 1965 møtte imidlertid planene om en satsning på sam-

funnsvitenskapelig forbruksforskning sterk motstand. Det tok flere år før slik forskning for alvor kom i gang, og den foregikk langs andre organisatoriske spor enn først planlagt.

## Trang fødsel for forbruksforskning

Utvalget Berit Ås ledet, var satt ned av Forskningsrådenes fellesutvalg. Da rapporten forelå, la imidlertid fellesutvalget den til side uten noen reell videre oppfølging. Berit Ås kommenterte selv dette senere, i en kronikk i Dagbladet i januar 1971: «(Jeg) trodde det ville være mulig å etablere en forbruker-vennlig, samfunnsvitenskapelig forskningsvirksomhet», og fortsatte:

«Alle håp falt imidlertid i grus da formannen i den komite som boken var skrevet for, en av de fremtredende ledere av Statistisk Sentralbyrå, kategorisk uttalte: 'Hvis det skal skje noen forbrukerforskning så skal den skje *her*.' Overfor mektige menn må en bare vike ... i alle fall for en stund, og jeg karret meg, som en svimeslått hund, ironisk nok tilbake til ulykkesforskning.»<sup>1</sup>

Ifølge Berit Ås hadde representanten ikke engang lest rapporten.

Berit Ås utdypet selv innholdet i rapporten. I 1966 utga hun boken *Forbrukeren i det moderne samfunn*, der hun fremmet en serie faglig begrunnede forslag om veien videre for



norsk forbruksforskning. Sentrale nøkkelord var blant annet

- «politiske markeder» som nå gjerne kalles «offentlige tjenester»,
- hvordan vi oppfatter «tingenes verden»,
- ulikheter mellom forbrukergrupper: «den svake forbruker»,
- institusjoner, konflikter, fagområder og interessegrupper
- behovet for «nye teorier om forbruker-atferd».

I boken drøfter hun nøkternt og detaljert forbrukerens stilling, både fra produsentens, reklamepersonens, politikerens og forbrukerorganisasjonenes ståsted. Boken inneholder en teoretisk og praktisk gjennomgang av de sosialpsykologiske og sosiologiske forhold som hvert enkelt menneske, og grupper av mennesker, møter i forbruk.<sup>2</sup>

Planen om en videre satsning på norsk samfunnsvitenskapelig forbruksforskning hadde likevel gått i stå. Imidlertid kom denne prosessen etter hvert i gang igjen, men nå langs to andre hovedspor.

### Et merkantilt forskningsfond

I 1969, under regjeringen Borten, oppnevnte statsråd Kåre Willoch i Departementet for handel og sjøfart en komité til å utrede merkantil forskning.

Den 16 manns store komiteen var ledet av professor Leif Holbæk-Hanssen, en faglig nestor på området. I tillegg til representanter fra forskning var varehandel og industri sterkt representert, mens forbrukersiden var fraværende. Allerede i februar 1970 forelå komiteens rapport.<sup>3</sup>

Rapporten og de forslagene den inneholdt, ble møtt av kraftig kritikk fra forbrukerhold, særlig fra Forbrukerrådet. Dersom komiteens anbefalinger ble fulgt, uttalte rådet, ville dette ramme forbrukerne, blant annet i form av mer pågående og aggressiv reklame, og ville utelukkende være til fordel for produsenter og varehandel. Forbrukerne ville kun bli ansett som kunder, uten at deres interesser ville bli ivaretatt.

Dersom forskningen på dette området skulle komme i gang, måtte forbrukerinteresser komme inn og ivaretas på en helt annen måte. Også på vitenskapelig hold ble rapporten i noen grad møtt med skepsis. Norges Handelshøyskole, Holbæk-Hanssens egen institusjon, var skeptisk, og på studenthold, representert ved Norsk Studentunion, ble den planlagte satsingen blankt avvist.

På Stortinget ble den planlagte forskningsinnsatsen møtt med skepsis i deler av både Venstres og Arbeiderpartiets stortingsgrupper. En betydelig del av Aps stortingsgruppe, særlig frontet av kvinnelige

medlemmer, argumenterte for at forskning trengtes for å styrke forbrukernes stilling vis a vis salgsleddet, slik Berit Ås tidligere hadde gått inn for. Stortingsdebatten om den planlagte etableringen av Fondet for markeds- og distribusjonsforskning (FMD) i april 1971 avspeilet et tydelig fokus på og engasjement for forbruksforskning.

Resultatet ble et kompromiss. Stortinget vedtok å opprette FMD som en ny institusjon, men der også forbrukerforskning skulle være med, og forbrukerinteresser skulle være representert i institusjonens styre.

Etableringen av FMD innebar en ny giv for forbruksforskningen, både i form av bevilgninger til andre forskningsinstitusjoner og forskning i egen regi. Forbruksforskning var ett av tre satsingsområder. Ifølge en senere evaluering av FMD som ble utført av forskere ved Statistisk Sentralbyrå, var forbruksforskningen svært vellykket.<sup>4</sup> Ikke minst skyldtes dette framsynte ledere som Sigmund Grønmo og Eivind Stø. Denne forskningen hadde også velinformerte og godt fornøyde brukere, som Barne- og familiedepartementet og Forbrukerrådet.<sup>5</sup>

### En egen bevilgning til familie- og forbruksforskning

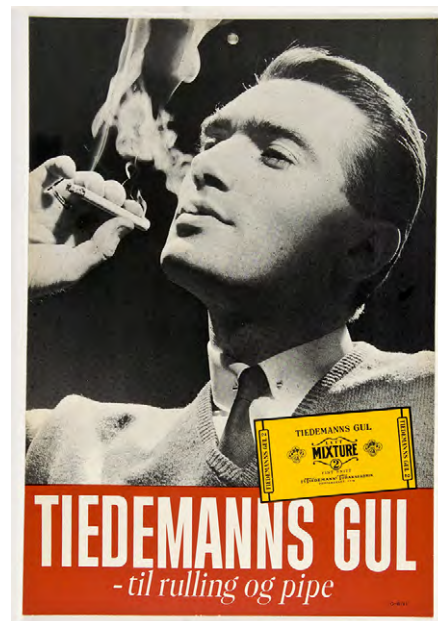
Økt satsing på forbruksforskning hadde også et annet utspring. Regjeringen Bratteli,

**“De linjene som ble trukket opp, var i stor grad tuftet på det arbeidet Berit Ås hadde gjort et tiår tidligere, og hadde stor betydning for den videre satsingen innenfor norsk forbrukerforskning”**

som kom til makten i 1971, la til grunn det såkalte sektorprinsippet i norsk forskning. Dette var basert på at hvert departement hadde ansvar for forskning på sitt område, noe som omfattet ansvar for finansiering, prioritering og bruk av forskningen der det var relevant. I tråd med dette prinsippet kom det en ny post på budsjettet for 1972 til Barne- og familiedepartementet med ansvar for forbrukerpolitikk, 0,5 mill. kroner.

Den nye statsråden, Inger Louise Valle, la vekt på at denne bevilgningen skulle gå utenom det nyetablerte FMD. Dette hadde også en annen bakgrunn enn å ivareta sektorprinsippet.

Valle kom fra stillingen som leder av Forbrukerrådets juridiske avdeling, og hadde ført rådets knallharde og kompromissløse høringsuttalelser mot etableringen av FMD i pennen. Hun hadde støttet opp om



FRA MELLOMKRIGSTIDEN AV OG UT OVER 1900-TALLET BLE DET ØKT OPPMERKSOMHET OMKRING FORBRUKERNES RETTIGHETER. TOBAKKSREKLAME BLE FORBUDT I 1975.

motstanden mot den planlagte satsingen i Arbeiderpartiets stortingsgruppe, men måtte nå, som minister, motvillig godta at FMD ble etablert. Hun ønsket forbruksforskningen velkommen, men likte dårlig at den var

knyttet til forskning om salg og varehandel.

I budsjettproposisjon for 1972 understreket departementet at: «Det har hittil vært satset lite på familie- og forbruks- →

<sup>1</sup> Dagbladet 26.01.1971

<sup>2</sup> Berit Ås, «Forbrukeren i det moderne samfunn. En orientering om psykologisk og sosiologisk forbrukerforskning.», Universitetsforlaget 1966, 166 sider.

<sup>3</sup> Innstilling fra en komité, oppnevnt ved kongelig resolusjon av 10. april 1969, til utredning av spørsmålet om opprettelse av et merkantilt forskningsfond, avgitt 21. februar 1970. (Vedlegg til St.prp. nr. 37 (1970-71).

<sup>4</sup> Statistisk Sentralbyrå, 1988: Evaluering av Fondet for markeds- og distribusjonsforskning.

<sup>5</sup> Emblem, Terje, 2010: Kampen om FMD. En forskningspolitisk analyse av Fondet for markeds- og distribusjonsforskning 1971-1989.



I MIDTEN AV DET 20. ÅRHUNDRE BLE DET ØKT OPPMERKSOMHET OM FORBRUKERNES BEHOV I NORGE. HER SER VI KRISTIAN OG INGEBORG SÆTHER I DØRVIK KOLONIAL, TØYENGATA 45 I OSLO I 1971.

forskning» og «Det vil bla. bli lagt vekt på økt kjennskap til forbrukernes behov og til familiens og husholdningenes plass i det økonomiske system.»

Statsråd Valle hadde sommeren 1971 startet en intern utredning om hva en slik samfunnsvitenskapelig forbruksforskning kunne inneholde, og hvordan den kunne organiseres. Større prosjekter skulle forelegges et forskningsråd til faglig vurdering før eventuell tildeling fra departementet. To nye medarbeidere ble rekruttert til å styrke arbeidet på disse to forskningsområdene.<sup>6</sup>

Som angitt ovenfor, utviklet kontakten mellom dette departementet og FMD seg svært positivt. Departementets bevilgninger til forskning var i utgangspunktet ment som et alternativ til forskningen ved FMD, men ble etter hvert i stor grad gitt som bevilgninger til særskilte prosjekter ved FMD.

Etter hvert har Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) sikret et bredt og fremtidsrettet perspektiv i forbruksforskningen. Dette sørget for framveksten av et

<sup>6</sup> Karin Stoltenberg ble rekruttert for å styrke arbeidet med familie- og likestillingsspørsmål og Ole-Erik Yrvin til å arbeide med forbruksforskning.

## “Regjeringen Bratteli, som kom til makten i 1971, la til grunn det såkalte sektorprinsippet i norsk forskning”

moderne forbruksforskningsmiljø i Norge, noe som er unikt i europeisk sammenheng.

### Berit Ås - en pioner

Høsten 1972, i budsjettproposisjonen for 1973, mer enn seks år etter at boken til Berit Ås kom ut, beskrev Departementet for familie- og forbrukersaker kunnskapssituasjonen slik:

«Arbeidet med fordelingen av midlene for 1972 viser at en på familieområdet i Norge har et bredt forskningsmiljø, mens forbruksforskningen vesentlig er begrenset til varetekniske undersøkelser. Innenfor forbrukerområdet har en derfor måttet prioritere prosjektutvikling.»

Og departementet fortsatte: «Det tas sikte på forskning omkring husholdningens ressursituasjon, unge familiers etableringssituasjon, forbrukerundervisning i skolen og evaluering av de tiltak som settes i gang... Forskningsprosjektene innen familiespørsmål omfatter undersøkelser av likestillingsproblemer, behov for og kost-

nader av førskoleinstitusjoner og behov for service-ordninger for hjemmene.» Et mer detaljert program fulgte lenger ute i budsjettproposisjonen.

Framveksten av forbruksforskningen på 1970-tallet må også ses i lys av utviklingen innenfor norsk samfunnsvitenskapelig forskning generelt. Nye samfunnsområder kom under lupen, og nye forskningsinstitusjoner var blitt til. Samtidig er det grunn til å understreke den grunnleggende betydningen Berit Ås hadde innenfor forbrukerforskningen spesielt. På dette området var hun utvilsomt en pioner og en visjonær. De linjene som ble trukket opp, var i stor grad tuftet på det arbeidet Berit Ås hadde gjort et tiår tidligere, og hadde stor betydning for den videre satsingen innenfor norsk forbrukerforskning. 

*Ole-Erik Yrvin er samfunnsviter, pensjonist og hardtildligere arbeidet i Barne- og familiedepartementet.*

*Terje Emblem er dr.philos., pensjonist og har tidligere arbeidet i Norges forskningsråd.*



# Hva mener vi med «den nye kunnskapsøkonomien»?

På nett har vi publisert en artikkel der Petra Nilsson-Andersen og Per Koch drøfter ideen om at vi er inne i en ny form for kunnskapsøkonomi som ender mange av dagens spilleregler for utvikling og bruk av kunnskap og kompetanse.



Foto: gremlin

DEN NYE KUNNSKAPSØKONOMIEN FLYTTER FOKUS FOR VERDISKAPINGEN FRA FYSISKE NATURRESSURSER TIL INVESTERINGER I MENNESKELIG KAPITAL, INNOVASJON OG TEKNOLOGI.

Artikkelen utforsker hvordan den nye kunnskapsøkonomien omformer samfunn og næringsliv ved å sette kunnskap, teknologi og innovasjon i sentrum for verdiskaping.

Det er ikke det at tidligere økonomiske systemer ikke har vært basert på kunnskap og kompetanse. Steinaldermenneskene hadde detaljert og kompleks innsikt i verdenen som omga dem, og den kunnskapen hadde også følger for deres handel. Det nye er det økende fokuset på formell kunnskap, avansert teknologi, datalagring og databehandling, og livslang læring.

Inspirert av Michael A. Peters presenterer artikkelforfatterne fire sentrale pilarer for den nye kunnskapsøkonomien: «læringsøkonomien», «den kreative økonomien», «den åpne kunnskapsøkonomien» og «den datadrevne kunnskapsøkonomien».

Læringsøkonomien setter søkelys på livslang læring og evnen til å tilegne seg ny

kunnskap. Den kreative økonomien verdsetter kreativitet og kulturelt mangfold som drivkraft for innovasjon, mens den åpne kunnskapsøkonomien fremmer deling av kunnskap gjennom åpne innovasjonsmodeller og digitale fellesgoder. Den data-drevne økonomien bruker i økende grad kunstig intelligens i læring og beslutningstaking.

Nilsson-Andersen og Koch understreker at denne transformasjonen også medfører utfordringer på områder som personvern, manipulering, intellektuell eiendomsrett og innlåsing i eksisterende tenkning. For å lykkes må både offentlige og private aktører investere i kompetanseutvikling og kritisk bruk av denne teknologien. 

Les artikkelen her:  
<https://www.fpol.no/kunnskapsøkonomi>

## Carter Walter Bloch er Forskningspolitikks nye medredaktør for Danmark

Carter Walter Bloch er senterleder og professor ved Dansk Center for Forskningsanalyse ved Aarhus Universitet. Han har lang erfaring med forskning på forskning og forskningspolitikk, nettopp den typen kompetansen vi trenger hos etterfølgeren etter Lise Degn, som nå går av som dansk medredaktør for Forskningspolitikk.

Carter er spesielt opptatt av forholdet mellom forskning og innovasjon, og hvordan finansiering kan bidra til å fremme god

forskning og sikre forskningens bruk og effekt. I disse dager deltar han blant annet i prosjekter som ser på ledelse av forskningssentra, etikk og grønn omstilling og den effekten humaniora og samfunnsvitenskap har i samfunnet.

Vi ønsker Carter velkommen, og takker Lise for mange gode bidrag!

Per Koch  
redaktør



Foto: Aarhus Universitet

# Kommentar till uppdraget att stärka den akademiska friheten i Sverige

I slutet av april 2025 tillsattes en utredning för att stärka den akademiska friheten i Sverige (Dir. 2025:42). Denna utredning aviserades redan i forskningspropositionen *Forskning och innovation för framtid och nytta* (Prop. 2024/25:60), men har nu fått större precision. En särskild utredare ska analysera regelverket och vid behov föreslå ändringar för att stärka skyddet av forskares och lärares individuella akademiska frihet.



DAVID BRAX,  
utredare vid Göteborgs Universitet

Det poängteras tydligt i uppdraget att det är den *individuella* forskaren/lärares akademiska frihet som ska stärkas. Detta fokus har sin bakgrund i att det är just den individuella friheten, främst i förhållandet till lärosätet, som regleras i högskolelagen.

I stora drag kan man säga att regeringen har tre saker på gång som tycks motiverat av att skydda eller stärka den akademiska friheten: Det här uppdraget, den aviserade utredningen av lärosätenas styrelseform, samt de straffrättsliga åtgärder som aviserats i propositionen *Skärpt syn på brott mot journalister och vissa andra samhällsnyttiga funktioner* (prop. 2022/23:106), som sägs innebära ett starkt straffrättsligt skydd för bl.a. utbildningspersonal inom högskolan.

## Bakgrunden till uppdraget

I direktiven till uppdraget hänvisas till två rapporter som båda publicerades 2024: UKÄ:s rapport *Akademisk frihet i Sverige – regeringsuppdrag om lärosätenas arbete med att främja och värna akademisk frihet* och *Utsatthet vid svenska universitet och högskolor – En undersökning om trakasserier, hot och våld mot forskare och lärare*, som gavs ut av Nationella sekretariatet för genusforskning i samverkan med SULF och SUHF (för transparensens skull: en rapport som undertecknad var författare till).<sup>1</sup>

I UKÄ:s rapport angav cirka hälften av de tillfrågade lärarna, forskarna och doktoranderna att de anser den akademiska friheten vid svenska lärosäten vara utmanad. En tredjedel angav att deras egen akademiska frihet utmanats, och att de bytt fokus för sin forskning som en konsekvens av detta.

Liknande konsekvenser anges också av de som utsatts för, eller oroar sig för, hot och trakasserier i den senare rapporten.

Båda rapporterna visar dessutom att många forskare och lärare är osäkra på vart de kan vända sig när de blivit utsatta för hot eller trakasserier, eller när deras akademiska frihet hotats på andra sätt.

Utifrån dessa bedömer regeringen att stödet för forskares och lärares akademiska frihet behöver stärkas ytterligare, och att stödet till utsatta behöver förbättras. Utredaren ska också överväga om någon oberoende myndighet ska ges i uppdrag att ge stöd till forskare och lärare i frågor som rör deras akademiska frihet, exempelvis genom att samordna kompetens inom området och ge information och vägledning.

Det är naturligtvis välkommet med en utredning med ambitionen att stärka den akademiska friheten. Det är dock mindre välkommet med direktiv som begränsar vad en sådan utredning kan behandla för typ av problem.

## Individfokus

Det övergripande problemet med hur uppdraget är utformat är dess ensidiga fokus på den individuella akademiska friheten. Det är väl värt att påminna sig om att denna ensidighet också förelåg i uppdraget till UKÄ, och vägleder hur denna rapport tolkas.

I direktiven står det till exempel att ”Den situation som flest uppger att de upplevt i samband med forskningsverksamheten är att forskningen och den akademiska diskussionen på arbetsplatsen blivit homogen på grund av informella nätverk och vänskapsband.”

**“Båda rapporterna visar dessutom att många forskare och lärare är osäkra på vart de kan vända sig när de blivit utsatta för hot eller trakasserier”**

Men det övergripande resultatet i rapporten är att det som flest anser vara ett hot mot den akademiska friheten är statlig styrning och forskningsfinansieringssystemet. Att detta inte nämns alls i uppdraget är högst betänkligt. Redan här anar man att det finns en spänning mellan hur forskarsamhället och forskningspolitiken förstår begreppet akademisk frihet.

Även om man accepterar begränsningen till individuella perspektiv är det omöjligt att betrakta denna oberoende av mer strukturella faktorer, såsom arbetsbelastning, tillgången på resurser och den osäkerhet som följer med en allt mer konkurrensutsatt verksamhet och en mycket hög andel osäkra anställningar.

Det faktum att forskningsmedel styrs till vissa områden via exempelvis riktade utlysningar påverkar forskares handlingsutrymme och tvingar dem att anpassa sin forskning och sin utbildning till vad regeringen pekat ut som önskvärt. Att lyfta problemet med informella nätverk och en homogen miljö utan att behandla att detta kan vara relaterat till bristande resurser och konkurrens om forskningsmedel är en orimlig och artificiell begränsning.

Överlag saknas en förståelse av den akademiska frihetens förhållande till akademisk *trygghet* i uppdraget, precis som det gör i forskningspropositionen.

## Hot och trakasserier

Denna begränsning i angreppssätt gäller i högsta grad också förståelsen av problemet med hot och trakasserier. Det första som be-



# “Det övergripande problemet med hur uppdraget är utformat är dess ensidiga fokus på den individuella akademiska friheten”

höver sägas här är att det ”utökade straffrättsliga skydd” som nämns i direktiven troligtvis gäller en mycket liten andel av de incidenter som kartläggs i undersökningen. De flesta incidenter är inte brottsliga handlingar.

Det andra är att förebyggande arbete bör betrakta de situationer och den miljö där incidenter inträffar i sin helhet. En övervägande andel av de incidenter som inträffar är interna situationer, där den som utsätter är en student eller en kollega. Det vanligaste uppfattade motiv som framträder är att förövaren uttrycker missnöje. Det är därför av intresse att undersöka åtgärder som behandlar förutsättningarna lärare har att bedriva undervisning och handledning.

Utsatthet för hot och trakasserier bör betraktas som en del av den allmänna arbetsmiljön inom högskolesektorn. Det finns viss medvetenhet om detta i direktiven, då det beskrivs att de ”situationer som kan uppstå inom högskolan, t.ex. situationer där lärare blir ifrågasatta eller får utstå hat eller hot på grund av vilka termer som används eller vilka teoretiska angreppssätt som tillämpas, kan vara komplexa” och att ”lärosätena som arbetsgivare har ett viktigt ansvar att säkerställa en god arbetsmiljö”, men samtidigt ingår det inte alls i uppdraget att undersöka sådana faktorer.

## Fokus på regelverket

Vilket leder till ett annat övergripande problem: Uppdragets fokus på att undersöka regelverket. Först bör det sägas det inte ingår i uppdraget ”att föreslå ändringar i grundlag eller i arbetsrättslig lagstiftning”. Detta är en märklig begränsning, eftersom man kan tänka sig att det är sådana ändringar som vore mest ändamålsenliga.

Det troliga är att direktiven vill styra utredningen till att överväga ändringar av högskolelagen, vars nuvarande förhållandevis vaga formuleringar lämnar utformning rätt öppna för tolkning.

Men den viktigare invändningen är →



denna: är det verkligen regelverket som är problemet? Som nämnts ovan, det är naturligtvis önskvärt med ett transparent och lättolkat regelverk, men är det verkligen det enda som behövs? Om det visar sig, vilket måste vara en möjlighet, att regelverket är i sin ordning och det är implementeringen som brister, eller arbetsförhållandena som är för dåliga, borde en utredare ha möjlighet att föreslå åtgärder av en bredare natur.

### **Får inte arbetet med att skydda den akademiska friheten kosta något?**

I direktiven påpekas att de flesta lärosäten har styrdokument som syftar till att värna den akademiska friheten, men att det är viktigt att säkra att det bedrivs ett aktivt arbete utifrån dessa dokument, och att förutsättningar för detta arbete finns.

Men samtidigt ges med en omskrivning starka indikationer att detta arbete inte får kosta något. Utredare ska beakta "lärosätenas administrativa börda och hur den påverkas av eventuella förslag. Vid förslag på åtgärder som kan komma att innebära en ökad administrativ börda för lärosätena, behöver utredaren därför särskilt ta ställning till och redogöra för hur detta vägs

## **“Den akademiska frihetens värde beror åtminstone delvis på utrymmet att kunna fritt undersöka ett problem och följa undersökningen dit den leder”**

upp av ökad individuell akademisk frihet för forskare och lärare.”

Detta är i princip en omöjlig bedömning. Hur ska det ens gå till att mäta en vinst i form av akademisk frihet? Det är naturligtvis helt rimligt att beakta att de åtgärder som föreslås ska i så liten utsträckning som möjligt belasta den som behöver stöd, inte minst för att sänka trösklarna för att anmäla. Men detta bör rimligen ske genom att överföra kostnaden för detta arbete till stödfunktioner, och detta måste få ske i form av tillförsel av särskilda medel. Det är annars svårt att se om det alls finns utrymme för utredaren att komma med verksamma förslag.

### **Avslutningsvis**

Det är givetvis önskvärt med en utredning med ambitionen att stärka den akademiska friheten. Det faktum att uppdraget begrän-

sat på det sätt som påpekats ovan är dock ett symptom på det mer generella hotet mot akademisk frihet: politisk styrning som påverkar vilka resultat och vilka förslag som kan bli aktuella.

Den akademiska frihetens värde beror åtminstone delvis på utrymmet att kunna fritt undersöka ett problem och följa undersökningen dit den leder, och att vara öppen för avsteg från föregivna ramar. Direktiven till utredningen påpekar att ett hårdare och mer polariserat debattklimat påverkar allmänhetens förtroende för forskningen negativt. Det vore därför önskvärt att låta detta arbete i synnerhet vägledas av öppenhet för konkurrerande förklaringsmodeller. **G**

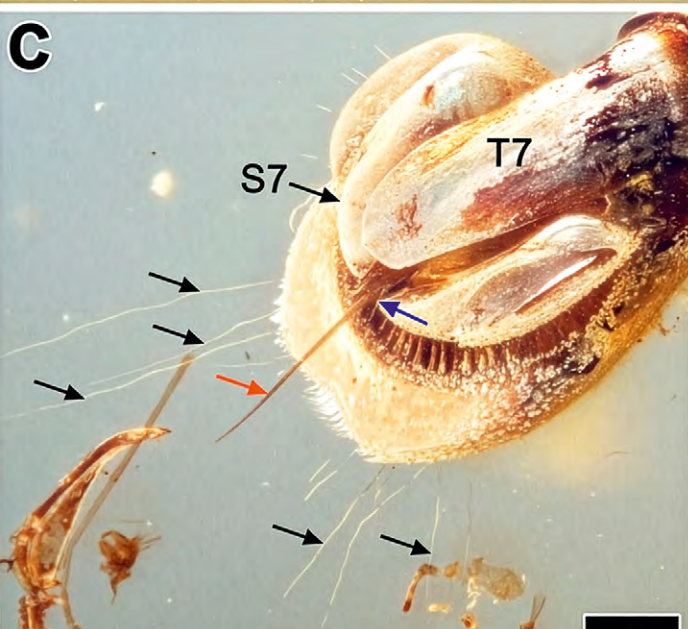
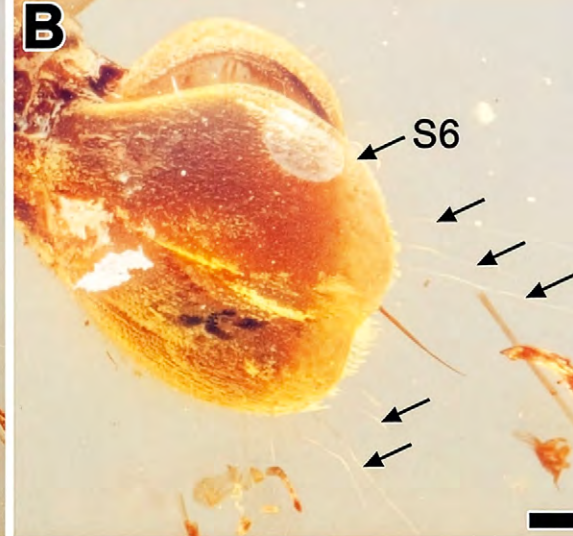
<sup>1</sup> UKÄ: Universitetskanslersämbetet. SULF är ett fackförbund för högskolan. SUHF är Sveriges universitets- och högskoleförbund.

DET ÄR MINDRE VÄLKOMMET MED DIREKTIV SOM BEGRÄNSAR VAD EN SÅDAN UTREDNING KAN BEHANDLA FÖR TYP AV PROBLEM. LUNDS UNIVERSITET.



Foto: 7/2R





## Rav fra Myanmar: Når forskere skader omdømmet til forskning

Ravforskere opprettholder sin virksomhet, på tross av dokumenterte humanitære konsekvenser av forskning på fossiler fra Myanmar.

FAKSIMILE FRA ARTIKKELEN "A CRETACEOUS FLY TRAP?" REMARKABLE ABDOMINAL MODIFICATION IN A FOSSIL WASP, WILHELMSSEN ET AL., BMC BIOLOGY 2025.



MEHREEN SHEIKH,  
forfatter

Dansk TV 2 publiserte nylig et oppslag om oppdagelsen av en 99 millioner år gammel snylteveps innkapslet i rav.<sup>1</sup> Rav (fossilt harpiks) kan inneholde organismer som levde for mange millioner år siden. Funnet avslører hvordan vepsen muligens brukte samme taktikk som en kjøttetende plante.

Nyheten om oppdagelsen går verden rundt, og TV 2-artikkelen fremhever at den danske forskeren Lars Vilhelmsen ved Statens Naturhistoriske Museum i Danmark er involvert i oppdagelsen. Han ble kontaktet

av to kinesiske Phd-studenter som ville bruke Vilhelmsens ekspertise til å studere over 100 rav-innkapslede insekter fra Myanmar, donert av en privat samler.

Illustrert Vitenskap,<sup>2</sup> som er det største tidsskriftet om vitenskap, natur og teknologi i Norden, publiserte også denne saken og formidlet hvordan funnet blant annet kan brukes til å si noe om insektets jaktegenskaper. Ingen av de to nevnte kildene nevner noe om de etiske forholdene rundt utgravning og eksport av rav fra Myanmar.

### Rav fra Myanmar

De siste årene har det blitt rettet økt internasjonal fokus mot rav fra Myanmar fordi gruvedrift, eksport av og handel med ravklumper

er blitt knyttet til den humanitære krisen<sup>3</sup> nord i landet. Både i det offentlige rom<sup>4</sup> og innad i forskningsmiljøer<sup>5</sup> har forskere blitt kritisert for sin rolle i denne virksomheten.

Det er blitt påpekt at deres forskningsmateriale – rav fra Myanmar<sup>6</sup> – blant annet kan involvere samarbeid med tvilsomme selgere, samlere og smuglere, barnearbeid i forbindelse med gruvedrift, samt væpnede konflikter, okkupasjon, kriminalitet og krenking av nasjonale og internasjonale lover og konvensjoner.

Studier har stadfestet hvordan den økte forskningsinteressen<sup>7</sup> fra forskere har →

**“Det har vært økende bevissthet om forbindelsen mellom ravforskning og de etiske forholdene i Nord-Myanmar de siste årene”**

<sup>1</sup> <http://bit.ly/4nnzjDB>

<sup>2</sup> <http://bit.ly/46suqTT>

<sup>3</sup> <https://bit.ly/46rl8rk>

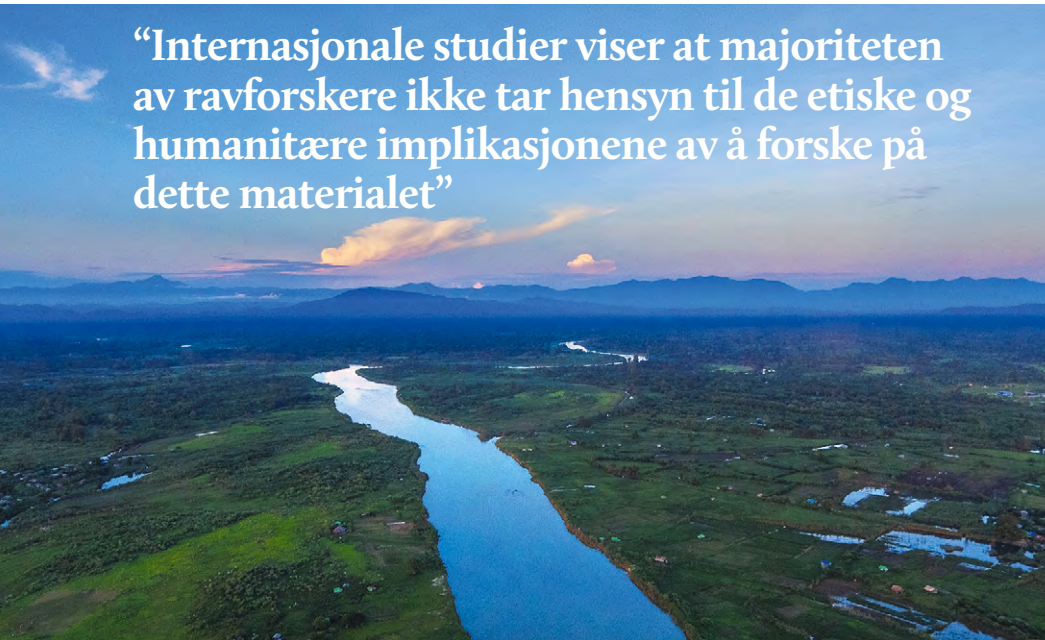
<sup>4</sup> <https://bit.ly/466bOJz>

<sup>5</sup> <https://bit.ly/4glS2gE>

<sup>6</sup> <https://bit.ly/46aWidT>

<sup>7</sup> <https://bit.ly/46iLomD>

## “Internasjonale studier viser at majoriteten av ravforskere ikke tar hensyn til de etiske og humanitære implikasjonene av å forske på dette materialet”



HUKAWNG-DALEN ER EN VIKTIG KILDE TIL BURMESISK RAV.

alvorlige humanitære, politiske, økonomiske og juridiske konsekvenser. Noe av det mest påfallende i denne sammenhengen er at mange ravforskere forsvarer og opprettholder sitt engasjement i det som kan fremstå som tvilsomme – i mange tilfeller kriminelle – forhold, ved å vektlegge hensynet til å fremskaffe ny kunnskap.

I Norge har førsteamanuensis John Skartveit<sup>8</sup> ved NLA Høgskolen i Bergen blitt intervjuet flere ganger om sin forskning på rav fra blant annet Myanmar. Han forteller at han har kjøpt et ravfossil fra Myanmar som er cirka 100 millioner år gammelt, og uttrykker begeistring for de enorme mengder materiale kina har skaffet seg de siste årene. Han mener det handler om å forstå fortiden og hvordan livet på jorden har utviklet seg.

Samtidig utreder en gruppe phd-studenter og unge forskere ved Sosialantropologisk institutt<sup>9</sup> ved Universitetet i Oslo hvordan rav og dets globale sirkulasjon kan fortelle oss mye om nåtiden, spesielt om utvinning, handel og vitenskap. Deres forskningsprosjekt *Amber Worlds*<sup>10</sup> belyser konsekvensene av ravutvinning for ulike aktører og lokalsamfunn, blant andre gruvarbeidere, laboratorieforskere, smuglere og folk som flykter eller blir tvunget på flukt fra sitt hjemsted.

Det har vært økende bevissthet om forbindelsen mellom ravforskning og de etiske forholdene i Nord-Myanmar de siste årene, for eksempel hvordan militæret i landet har brukt overskuddet fra gruveindustrien til å finansiere militære aktiviteter.

Det er derfor påtagelig at i sine vitenskapelige artikler fra 2021<sup>11</sup>, 2023<sup>12</sup> og 2025<sup>13</sup>, unngår NLA-forskeren John Skartveit og hans medforfattere å nevne den humanitære krisen i området der hans forskningsmateriale stammer fra – nemlig Hukawng-dalen i delstaten Kachin. I den sistnevnte artikkelen skildrer de hvordan studiet av fossiler i rav har skutt fart de siste tjue årene.

Skartveit og medforfatterne opplyser at forskningsmaterialet deres ble kjøpt fra en kommersiell leverandør i Myanmar, men innrømmer at ingen informasjon om innsamlingsprosessen var tilgjengelig, bortsett fra at det er nylig utvunnet rav fra Hukawng-dalen.

### Etiske og humanitære implikasjoner

Også den danske ravforskeren Lars Vilhelmsen unngår å nevne forholdene i Kachin i sine publikasjoner fra for eksempel 2025<sup>14</sup>, 2024<sup>15</sup> og 2024<sup>16</sup>. Internasjonale studier<sup>17</sup> viser at majoriteten av ravforskere ikke tar hensyn til de etiske og humanitære implikasjonene av å forske på dette materialet. For eksempel hvordan kvinner og barn blir drept eller fordrevet,<sup>18</sup> slik at militæret kan ta kontroll over gruvene og industrien.

Ravforskernes respons er ikke uvanlig i

FØRSTEAMANUENSIS JOHN SKARTVEIT FRA NLA HØGSKOLEN I BERGEN FORSKER PÅ FOSSILE HÅRMYG, SOM OGSÅ KAN FINNES I RAV FRA MYANMAR.

det akademiske miljøet. De siste 10–20 årene har vi stadig sett tendensen til å ignorere eller forsvare og opprettholde sin virksomhet, på tross av offentlig kritikk fra kolleger og journalister, blant humaniora- og naturvitenskapelige forskere, også i Norge.<sup>19</sup> Når det har blitt påpekt at deres forskningsmateriale – for eksempel ulovlige kulturgjenstander<sup>20</sup> eller rav fra Myanmar<sup>21</sup> – kan knyttes til finansiering av terror, illegal handel og/eller drap, har forskerne og deler av forskersamfunnet først og fremst forsvart seg med hensynet til ny kunnskap.

De viser ikke bare manglende hensyn til at deres vitenskapelige virksomhet kan bidra til brudd på internasjonale konvensjoner om vern av kulturarv, menneskerettigheter, internasjonal humanitærrett og nasjonale lover.

Når det gjelder fossiler fra Myanmar,<sup>22</sup> kan det dessuten omfatte brudd på internasjonale konvensjoner om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, inkludert FNs konvensjon om barnets rettigheter artikkel 7.<sup>23</sup> Det disse forskerne ikke tar i betraktning, er skaden deres holdninger og praksis

**“Det er nettopp det menneskelige aspektet som er fraværende hos flere ravforskere, og som bidrar til å bryte ned omdømmet og tilliten til vitenskapelig virksomhet”**



## Forskernes kommentarer

Redaksjonen har forelagt artikkelen for Lars Vilhelmsen og John Skartveit.

Vilhelmsen skriver i en e-post til Forskningspolitikk:

«Det rav der er anvendt det forskningsprosjekt jeg har deltaget i skulle være erhvervet i Myanmar før 2017, dvs. inden den dato Society of Vertebrate Paleontology foreslår som grænse for anvendelsen af Myanmar rav i forskning.

Jeres henvendelse har givet mig anledning til at genoverveje min holdning til at arbejde med rav fra Myanmar. For fremtiden vil jeg være meget mere opmærksom på dokumentation af materiale fra dette område, inden jeg eventuelt indleder et nyt samarbejde.»

John Skartveit skriver:

«Artikkelen tek opp ei viktig problemstilling knytt til opphavet til vitskapleg materiale. Som forskar må ein rekna med at det blir stilt spørsmål ved dette, det er eit viktig aspekt ved arbeidet.

Saka tek opp initiativet frå det amerikanske Society of Vertebrate Paleontology (Rayfield et al. 2020) som føreslår ein stopp i publisering av materiale frå rav frå Myanmar. Nokre tidsskrift innan fagfeltet har gått inn for dette, andre ikkje. Initiativet frå SPV fekk eit tilsvar signert av store delar av det europeiske fagmiljøet innan paleontologi (Haug et al., 2020<sup>27</sup>), som argumenterer for at ein stopp i publiseringa ikkje er eit tenleg verkemiddel.

I det store og heile stiller eg meg bak vurderingane til Haug et al. (2020) og eg har difor valt å fortsetja arbeidet. Dette ordskiftet er velkjent innan fagmiljøet og det er difor ikkje relevant å diskutera det i artikkelar som ikkje fører nokon nye moment inn i debatten.

Ein liten kommentar som er litt på sida av saka: det blir sagt at eg har snakka om dette i 'flere intervjuer', det er ikkje heilt korrekt. Lenka viser til ei setning i ei sak frå 2020 som stort sett handla om noko anna, så vidt eg kjenner til er det det einaste eg har kommentert om dette utanom vitskaplege artikkelar."

påfører ikke bare deres forskning, men også hele den akademiske virksomheten.

Ifølge kommunikasjonsekspertene<sup>24</sup> bygges tillit gjennom et godt omdømme. «Det er som å se seg i speilet og få et bilde av hva omgivelsene ser». For å skape et godt omdømme<sup>25</sup> er det viktig at hele virksomheten handler på en måte som oppfattes positivt og riktig av omgivelsene.

Responsene fra forskere på menneskelig kultur, språk, og historie<sup>26</sup> samt forskere på naturen og dens fenomener,<sup>27</sup> har avslørt hvor lite hensyn en del forskere kan vise omgivelsene og menneskene knyttet til deres forskningsmateriale. For eksempel, når etablerte ravforskere<sup>28</sup> bestrider dokumentert folkemord og forbrytelser mot menneskeheten i Myanmar, eller roser landets utvikling og hevder at: «Myanmar regnes nå som mer fredelig enn for eksempel USA».

Hvor troverdig fremstår deres påstand om at forskningen deres tjener til å utvide menneskehetens kunnskap, når de samtidig uttrykker frykt for at private samlere vil utkonkurrere dem på ravmarkedet (se siste lenke)?

De sistnevnte reaksjonene kom etter at den internasjonale organisasjonen for virveldyrpaleontologer (SVP), bestående av forskere og studenter, skrev et åpent brev til redaktører i forskningstidsskrifter. Der fremhevet de at forskning ikke må gå på bekostning av humanitær velferd, verken med vilje eller utilsiktet. De krevde derfor mer

kontroll og begrensning av publisering av ravforskning fra Myanmar. De minnet sine kolleger på at «vitenskap er en menneskelig bestrebelse». Det er nettopp det menneskelige aspektet som er fraværende hos flere ravforskere, og som bidrar til å bryte ned omdømmet og tilliten til vitenskapelig virksomhet.

Holdningene til de som forsker på rav fra Myanmar, i likhet med forskere på ulovlige kulturgjenstander, viser hvordan disse fagfolkene ignorerer betydningen av omverdenens forventninger og tillit til virksomheten. Deres manglende samfunnsansvar, som respekt for liv, helse og menneskerettigheter, bidrar til å svekke omdømmet til den vitenskapelige virksomheten generelt. Omdømmet er enhver virksomhets viktigste verdi. Uten godt omdømme og tillit vil ikke folk bry seg om hva forskere formidler. **G**

<sup>8</sup> <https://bit.ly/46iLomD> <sup>19</sup> <https://bit.ly/3VE13l2>

<sup>9</sup> <https://bit.ly/4nqjo7y>

<sup>10</sup> <https://bit.ly/4nqjo7y>

<sup>11</sup> <https://bit.ly/41jOmz6>

<sup>12</sup> <https://bit.ly/45UG35Z>

<sup>13</sup> <https://bit.ly/47AFotg>

<sup>14</sup> <https://bit.ly/4gaYCgm>

<sup>15</sup> <https://bit.ly/46hrisY>

<sup>16</sup> <https://bit.ly/46dlCPm>

<sup>17</sup> <https://bit.ly/4nmsBOo>

<sup>18</sup> <https://bit.ly/3lbgdS9>

<sup>19</sup> <https://bit.ly/3VE13l2>

<sup>20</sup> <https://bit.ly/3JXDwzf>

<sup>21</sup> <https://bit.ly/4mX4BBR>

<sup>22</sup> <https://bit.ly/4mPgvND>

<sup>23</sup> <https://bit.ly/42TNLvo>

<sup>24</sup> <https://bit.ly/4ptRkSC>

<sup>25</sup> <https://bit.ly/4mVurG3>

<sup>26</sup> <https://bit.ly/46u84So>

<sup>27</sup> <https://bit.ly/4gfEkvF>

<sup>28</sup> <https://bit.ly/3JRaBgt>

# How project funding contributes to science – society communication

Project funding has become a dominant mechanism for university research in Europe. Although criticised for burdening researchers and obscuring funding distribution, it also strengthens science–society communication. Thematic calls signal societal priorities to researchers, enabling ongoing dialogue beyond formal priority-setting processes.



MERLE JACOB,  
professor in research policy  
at the University of Oslo  
and Lund University

Since the 1990s, project funding has occupied an increasingly larger share of the total amount of funding available for university research in European countries. The ratio of project to institutional funding varies radically across European research systems, with the UK, Netherlands and Sweden representing the countries with the highest ratio of project to institutional funding.

Norway and Germany are among those countries with lower ratios. The ratio of project to institutional funding is a much-used metric; however, this ratio is somewhat unreliable because it hides important details such as the distribution of funding between

worlds for an ardent supporter of investigator-driven science.

But is it? Surely, investigators can still choose which calls to respond to. More importantly, project funding in general and thematic calls in particular allow funders to communicate specific priorities to the research community.

And the fact that society, including its policymakers, recognizes science as an important tool when meeting societal, economic, political and environmental challenges, does not weaken the role of universities or the scientist. Quite the opposite. This awareness makes it easier for policymakers and stakeholders to defend public spending on R&D in budget processes where research is set up against a lot of important priorities.

Moreover, the fact that science is used to address specific challenges makes it cle-

rections relevant to the call.

Many national research systems have a broad priority-setting system where research and innovation priorities are outlined ever so often. Sweden's research propositions, published every four years, constitute one such priority-setting process; another is the EU's framework programmes.

While these types of systematic priority-setting processes are essential for communicating priorities, science and society need to be in constant communication rather than episodic dialogue. Thematic calls are one mechanism through which the dialogue continues in between the more formal processes.

## Governance via funding

The last thirty years of research funding history have witnessed a significant shift in governance imperatives. Open Access, Open data, Research Integrity, and reform of research assessments are some of the more critical new governance initiatives that are currently being institutionalized in national research systems.

Nearly all of these initiatives have used project funding as a means of propagating the initial phase of implementation. Previously, policymakers depended on scientific institutions to propagate new regimes of governance; however, project funding has proven to be a more direct and efficient approach to institutionalizing new practices.

Despite its lack of popularity among researchers and university managers, project funding has evolved into a key agent of change in research systems. Many of the critical issues such as limitations in peer review, the length of projects and the burden of

**“Since the 1990s, project funding has occupied an increasingly larger share of the total amount of funding available for university research”**

institutions, between research fields, and the burden of application on the research system in terms of time spent on reviewing, application writing, and project administration.

Despite its shortcomings, the purpose of this thought piece is to highlight three significant contributions of project funding to the research ecosystem, and to encourage research funders to embrace a bolder approach to funding.

## Project funding as communication

As many university researchers will tell you: in a perfect world, scientific research would be completely investigator driven! Reasoning from this, while project funding is problematic, project funding based on themed calls is possibly the worst of all possible

that spending money on research does not equal weakening important policy areas like health, education, climate or security. It may strengthen them.

A thematic call states in clear terms what research problems the community wishes to have addressed. In other words, thematic calls are society's way of communicating directly to science. This communication allows those investigators who are already interested in these types of problems the possibility to tailor their investigation in di-

**“A thematic call states in clear terms what research problems the community wishes to have addressed”**





“science and society need to be in constant communication rather than episodic dialogue”

DO THEMED CALLS HAVE TO BE THE WORST OF ALL POSSIBLE WORLDS FOR AN ARDENT SUPPORTER OF INVESTIGATOR-DRIVEN SCIENCE?

the review system have been taken on board by funders.

There are several signs that funders are attempting to enhance project funding. Experiments abound, from staggered calls to lotteries.

One glaring issue remains unaddressed, and this is the tendency of funders to all run in the same direction at the same time. This leads to the effect that most funders (public and private) will focus on excellence, early

career researchers, or internationalization at exactly the same time. This coincidence of practices gives an episodic character to certain types of funding interventions, while the character of science is that these interventions need to be sustained at a low level throughout.

#### Conclusion

Project funding is therefore an important part of the ongoing dialogue between scien-

ce and society. It is not a perfect tool, and it works best in combination with other more long-term measures such as institutional funding and periodic programme statements which give general direction to science about priorities. Funders would be able to increase the efficiency of this system even more if they were to resist the tendency to follow funding trends. Research systems need concentration but not at the expense of diversity. 



# The world is changing. Is it time we reimagine our universities?

What if today's higher education institutions are holding back their potential to prepare society for the future? The globally recognised pioneer in sustainability education, Professor Emeritus Stephen Sterling, warns that academia is currently not doing enough to change its ways. What then, must the sector do next?



LINN MEIDELL DYBDAHL,  
senior adviser, NMBU

Across the sector, universities are making visible progress. Solar panels are appearing on rooftops. Climate targets are written into strategies. Sustainability-focused degree programmes are attracting new students. These are welcome developments, Sterling acknowledges – but they can still leave the underlying logic of the system untouched. Our troubled times require a deeper and urgent response.

- Most universities are trying to graft sustainability onto an old operating model – one built for a very different era, he says.
- True transformation means rethinking the model itself.

Here he refers to Donella Meadows' concept of "leverage points": places where small shifts can trigger deep change. Adding

a course or a recycling programme is low leverage. Changing the goals, governance, and mindsets of an institution is high leverage, and those are the moves that can ripple across the system.

The challenge for leaders, educators, and staff is whether sustainability will remain a side project – or become the organising principle that guides all decisions.

## The Purpose Shift

For much of the past century, universities saw their role as producing highly specialised knowledge and preparing students for professional careers. Sterling believes this is no longer enough in a world of climate breakdown, biodiversity loss, and social instability.

Higher education has a societal duty, he says. - It's not just about preparing individuals for work, but about equipping society itself to navigate uncertainty, complexity, and rapid change.

This reframing invites universities to become catalysts for transformation – partnering with communities, governments, and industry to co-create solutions, and acting as living laboratories where new social, economic, and technological models can be tested. For policy makers in ministries, for rectors and deans, for teachers and researchers, the key question becomes: how can decisions made today prepare higher education to meet tomorrow's realities?

**“By linking people across roles, disciplines, and institutions, such networks help ideas spread and take root more quickly”**





TRANSFORMATION IS AS MUCH ABOUT MINDSETS  
AS IT IS ABOUT STRUCTURES, STERLING ARGUES.

### The Power of Networks

No single university can change the system on its own. Collaboration is essential – not just for sharing best practice, but for building confidence to act boldly.

- Networks create shared capacity and confidence, Sterling notes. - They allow universities to learn from each other and act together.

By linking people across roles, disciplines, and institutions, such networks help ideas spread and take root more quickly.

For a teacher or administrator, joining such a network can open new perspectives; for researchers, it can spark collaboration; for managers, it can provide tested approaches that reduce risk.

One example in Norway is the National Network for Sustainability in Higher Education, initiated in 2024. It is open to anyone

## “True transformation means rethinking the model itself”

in the sector who wants to learn, share, and explore what actually works when embedding sustainability in teaching, research, and governance.

### Leadership and Policy: Unlocking the Leverage Points

Sterling is clear that the deepest changes often depend on decisions made far from the classroom. When policy makers and institutional leaders act together, they can unlock the high-leverage points that reshape the system.

Public funding can be tied to projects that cut across disciplines and address real-world sustainability challenges. Universities can embed climate action, resilience, and societal well-being into their core missions, not just as strategy add-ons. Leadership teams can foster collaboration by rewarding co-teaching and joint research, and by making campuses active testbeds for sustainable solutions.

These are not small adjustments – they reshape what is valued, how success is measured, and what kind of graduates and research the system produces. For funding agencies, this means rewarding societal impact alongside academic output. For leadership teams, it means revisiting incentive structures. For ministries, it means writing sustainability into the statutory purposes of higher education, and supporting the change-processes needed in the sector.

### Culture: The Invisible System

Even the best-designed reforms can fail if the culture of an institution remains unchanged. Sterling describes culture as the “invisible system” – the norms, incentives, and habits that shape behaviour without being written down.

- Transformation is as much about mindsets as it is about structures, he says. - You can change the rules, but if people are still playing the old game, the system snaps back.

Here, every group has influence by challenging status quo: technical staff in daily operations, teachers in the classroom, researchers in their projects, administrators through governance routines, and students through their demands and initiatives. Informal leaders – those whose actions inspire others – often create the cultural conditions where change becomes possible.

### From Vision to Action

For Sterling, this is not a call for instant

perfection, but for clear direction. Higher education should move deliberately toward being a regenerative force in society – where every policy, investment, and research choice strengthens resilience and well-being. This involves a learning journey for the whole university community.

- Universities are among the most enduring institutions in society, he reflects. - If they can transform themselves, they can help transform the world. But we must start now, and we must start with the system itself. Encouragingly, there are already exemplar institutions and networks across the world showing how this renewal can successfully be taken forward.

The choice is stark but full of promise: keep improving the current model at the edges, or use this moment to reimagine higher education as a cornerstone of a sustainable future. For teachers, researchers, administrators, technical staff, ministry officials, and leaders at all levels, the opportunity is here – each with a distinct role to play in making transformation real. **S**



Foto: Erlend Eidsen Hansen NMBU

## Stephen Sterling

Dr. Stephen Sterling is Professor Emeritus at the Sustainable Earth Institute, University of Plymouth, where he for many years was head of education for sustainability. He has worked with environmental and sustainability education in academia and the NGO sector for five decades, including as a consultant and advisor to UNESCO's programs on Education for Sustainable Development (ESD).

Sterling is the author of several books, the most recent being “Learning and Sustainability in Dangerous Times” (2024). A summary of Sterling's key ideas can also be found on his website.



# På tide med lotteri i forskningsfinansieringen

Å søke om forskningsmidler burde være motiverende, siden det dreier seg om å tenke kreativt om hvor man vil med forskningen sin. Dessverre opplever mange det heller som en rekke snublesteiner som må forseres. En lotteri-ordning kan gjøre at man tør å slippe seg mer løs.



KNUT JØRGEN VIE,  
postdoktor,  
TIK-senteret, UiO



MAGNUS GULBRANDSEN,  
professor,  
TIK-senteret, UiO

Forskere er underlagt en lang rekke krav og målinger. Disse blir særlig tydelige når man skal søke forskningsmidler. Her må man svare for både sin egen og det foreslåtte arbeidets fremragenhets. I tillegg må man gjøre rede for de forventede samfunnsmessige effektene, også kjent som *impact*. Dette er bare de overordnede kategoriene. Man må også kvittere ut en lang liste med underkrav, slik som forskningsetikk og kjønnsperspektiv.

Det er ikke rart at forskere blir matte av slike prosesser. Søknadsmaler som er ment å passe for alle forskere passer ikke godt for noen. Dette gjør at man må skrive ting som man ikke føler at er relevant, noe som går på bekostning av andre hensyn. Men man svarer likevel på alt, av frykt for at vurderingspanelet kanskje kan henge seg opp i at det er noe som mangler.

## Etikk

En kilde til frustrasjon er at alle sidene ved forskningen settes i egne båser. Impact og kvalitet beskrives og vurderes uavhengig av hverandre. Dette passer dårlig med at de egentlig overlapper. Hvorvidt man får *impact* avhenger selvfølgelig av hvor god forskningen er. Impact er dermed også et kvalitetstegn, siden god forskning blir brukt.

Et annet tema som har fått sin egen bås, er forskningsetikk og redelighet. Dette til tross for at de er helt grunnleggende for de overordnede kategoriene. Etikk og redelig-



het er ikke noe som kommer på toppen av forskningen for øvrig. Forskning som sliter med troverdigheten, og som ikke er i tråd med etiske normer og gode forskningspraksiser, er *dårlig* forskning.

Etikk henger også tett sammen med *impact*. Forskningsetikk handler i stor grad om å forebygge skade på samfunn eller forskningsdeltagere, eller med andre ord om å forebygge negativ *impact*. Ikke nok med det, etikk handler i stadig økende grad om å gjøre noe godt for samfunnet. Hvis noen spør deg om du er en etisk forsker, og svaret ditt er at «Ja, jeg har aldri brutt de forskningsetiske retningslinjene eller drept deltagerne i forskningen min,» så er det åpenbart noe som mangler.

Å være en god og etisk forsker handler om noe mer enn å ikke forårsake skade. For ikke-forskere er dette åpenbart. Mannen

## “Etikk har blitt et nytt skjema, og et hinder som må forseres for å få finansiering”

i gata vil for eksempel si at en kreftforsker, altså en person som dedikerer livet til å gjøre folk friske, er en spesielt god person. Vi forskere har blitt så opptatt av å forhindre skade at mange av oss ikke klarer å se at våre bidrag til å gjøre verden til et bedre sted også dreier seg om etikk.

### Forskningsrådets praksis vedrørende etikk

Dette snevre synet speiles i Forskningsrådets nylig reviderte tilnærming til forskningsetikk. Her skal forskere gjøre en etisk egen-vurdering, og beskrive hvordan de vil håndtere etiske utfordringer. Det som er positivt med denne tilnærmingen er at den hever det etiske minimumsnivået ved at alle tvinges til å ta hensyn til etikk.

Problemet er at man samtidig lukker diskusjonen. Etikk har blitt et nytt skjema, og et hinder som må forseres for å få finansiering. Man inviterer ikke forskere til å diskutere hvordan de vil jobbe for å innføre gode forskerpraksiser som fremmer troverdigheten, slik de fremste europeiske retningslinjene anbefaler.

Ikke legger man opp til å belønne mer aspirerende tilnærminger til etikk heller, hvor man tar etikken til neste nivå ved å reflektere rundt hvordan man vil bidra til å gjøre verden bedre, mer rettferdig eller mer etisk, som en del av forskningens *impact*. Etikken reduseres i stedet til en form for risikohåndtering.

### Helhetlig tenkning og etiske paradokser

Dagens fragmenterte tilnærming gjør det vanskelig for forskere å tenke helhetlig. *Impact* og etikk henger som vist sammen, men

## “Dagens modell skremmer også forskere vekk fra å være åpne, ærlige og ydmyke”

det legges ikke opp til at de skal trekke i samme retning. I stedet må man gjøre rede for dem hver for seg. Dette til tross for at litteraturen i begge feltene oppfordrer til bruk av samme virkemidler.

Brukermedvirkning kan for eksempel fremme *impact* ved at brukerne får vite om arbeidet tidlig, og kan komme med tilbakemeldinger som gjør at forskerne kan tilpasse seg reelle behov. Samtidig kan dette gjøre forskningen mer etisk, ved at forskerne får innsikt i brukernes verdier og eventuelle etiske bekymringer eller muligheter for skadelig misbruk.

Dagens modell skremmer også forskere vekk fra å være åpne, ærlige og ydmyke. Det er ingen grunn til å være åpen om etiske bekymringer, for eksempel. Det som gjelder er å overbevise panelet om at prosjektet er fritt for etiske problemer, eller at man har identifisert mulige hensyn og lagt planer for hvordan disse skal håndteres.

Åpenhet og usikkerhet kan straffe seg i form av dårligere karakter. Dermed har forskere en tendens til å lesse på med forskjellige regler og retningslinjer som de sier at de skal etterleve slik at det fremstår som at de har forstått seg på etikk, heller enn å gjøre en ærlig drøfting. Det siste kan være risikabelt, siden det kan bli et grunnlag for å gi dårligere karakter.

Det samme gjelder forskningens kvalitet og *impact*. Forskning som søker å frembringe ny kunnskap er risikabel av natur. Man kan ikke garantere at resultatene blir frem-

måles, særlig i forbindelse med søknader om forskningsmidler. En nærliggende løsning når det gjelder finansiering er å innføre lotteri. Med en lotteriordning vil alle søknadene som blir vurdert som gode nok til å kunne finansieres få lodd i trekningen. Dette vil endre insentivene for hvordan man skriver.

Slik det er lagt opp i dag må man prøve å overbevise panelet om at man er fremragende når det gjelder hvert eneste punkt som legges til grunn i evalueringen. Med et lotteri kan man tillate seg mer åpenhet og ydmykhet, så lenge man har tro på at søknaden som helhet er god nok til å komme over terskelen for å få lodd. Dette er særlig viktig for å få forskere til å være åpne om forskningsetiske bekymringer, slik at vi kan bli sikre på at disse identifiseres og håndteres.

Hvis man innfører lotteri, kan man også lette litt på den rigide søknadsformen man har i dag. Hvis panelene kan lese søknadene mer helhetlig, og konsentrere seg om å nominere de beste til et lotteri, i stedet for å gi poeng langs en rekke kriterier, kan man åpne for at forskerne ser de forskjellige punktene mer i sammenheng.

Det kan for eksempel være naturlig å skrive om kjønnsperspektiv som en del av den vitenskapelige kvaliteten hvis dette har vært underbelyst i tidligere forskning om temaet, eller å trekke inn inkludering som et aspekt av *impact* hvis det dreier seg om et felt hvor godene har vært skjevt fordelt. Dette betyr ikke at man skal kvitte seg med de eksisterende kriteriene, men man kan la forskerne beskrive dem i tandem, slik at de trekker i samme retning.

Å søke om forskningsmidler burde være noe som fyller forskere med begeistring,

## “Å søke om forskningsmidler burde være noe som fyller forskere med begeistring”

ragende, og når man ikke helt vet hva utfallet vil bli kan man heller ikke love *impact*. Men åpenhet rundt svakheter ved prosjektet er neppe egnet til å gi de høye karakterene som kreves for å få finansiering. Det er også fristende å love mer enn man egentlig tror at man klarer å holde.

### Måling

Vi burde tenke nytt om hvordan forskere

siden det er en kreativ fase hvor man kan vise frem sine faglige styrker og fremtidsplaner. Dessverre er det i praksis blitt en øvelse hvor mange i stedet sitter mest og spekulerer på hvordan de skal få sagt de riktige tingene til panelet. En lotteriordning kan gi forskere rom til å være mer ærlige og åpne i søknadene sine, og det kan legges til rette for en friere form hvor de forskjellige delene ved søknaden får spille på lag. 

# Sweden leads in R&D investments for the ninth consecutive year

New preliminary figures show increased research and development (R&D) investments in 2023 compared to 2022 as a percentage of gross domestic product (GDP) across all Nordic countries, except for the Faroe Islands.



KRISTINA ARGE SIMONSEN,  
Statistics Faroe Island



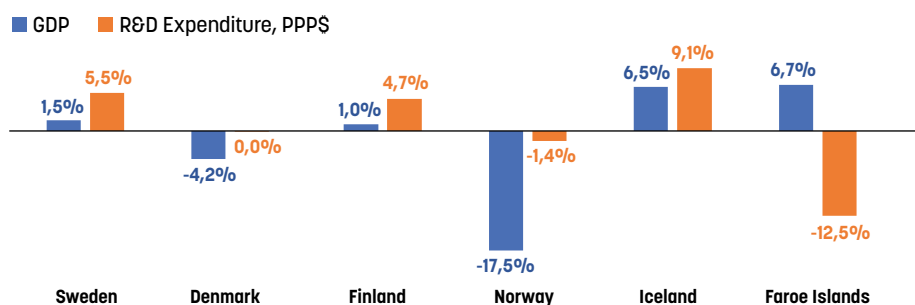
KAJA WENDT,  
Statistics Norway

Sweden has maintained the highest investments in R&D as a percentage of GDP among the countries in figure 1 for the 9th year running.

Alongside Sweden, the R&D expenditure in Belgium, Austria, Germany, Finland, and Denmark have also met and exceeded the European Council's goal of investing 3 percent of the national GDP in R&D. In 2022, only Sweden, Belgium, Austria and Germany had surpassed this threshold.

The first record of Sweden investing more than 3 percent of their GDP in R&D was in 1995, seven years before EU adopted the 3 percent target, which was set in 2002 in Barcelona. In 2019, Finland set a national goal to reach 4 percent of GDP invested in R&D by 2030.

FIGURE 2: GROWTH RATES IN GDP & R&D AMONG NORDIC COUNTRIES. PPP\$ CURRENT PRICES. 2022-2023.



Source: OECD & Statistics Faroe Islands

\*growth rate for the Faroe Islands is based on national currency. No PPP\$ available.

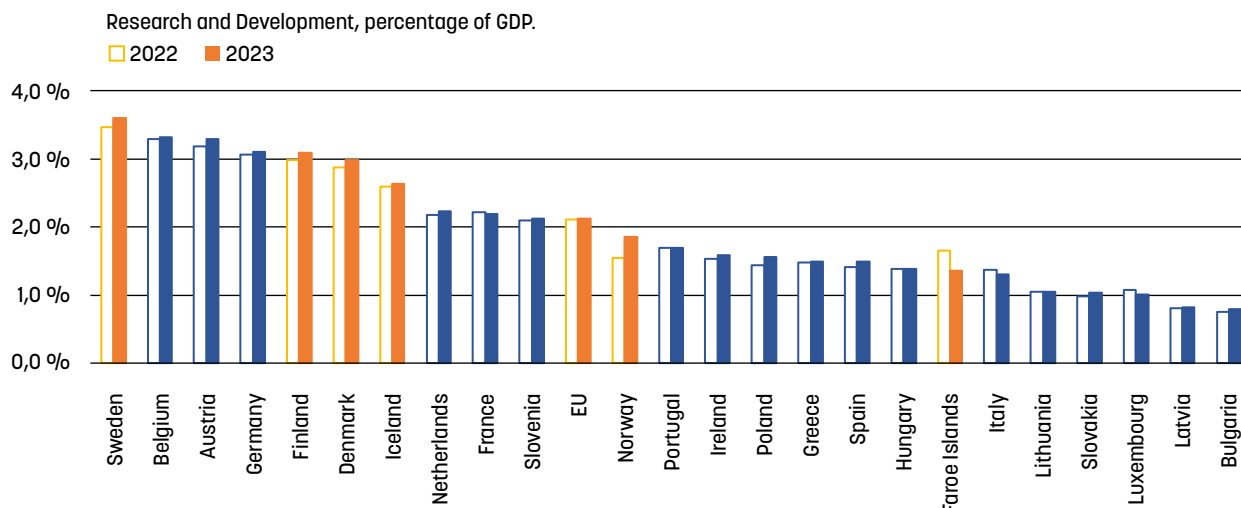
## Iceland leads growth in R&D expenditure

Iceland had the highest growth in R&D investments year over year in 2023, with an increase of 9.1 percent. In 2021 & 2022 its investments in R&D grew into the double digits. However, Iceland's growth rates in R&D have a more fluctuating pattern compared to Sweden, Denmark, Finland and Norway, likely due to its smaller population and smaller R&D community.

## PPP\$

Purchasing power parities (PPP) are currency conversion rates that aim to equalise the purchasing power of different currencies by eliminating price levels differences between countries. Here OECD is the data source, and PPP is linked to the US dollar.

FIGURE 1: R&D EXPENDITURE AS A PERCENTAGE OF GDP IN SELECTED COUNTRIES 2022 AND 2023.



Source: OECD - MSTI and Statistics Faroe Islands



In 2023 the Danish and Norwegian national GDP shrunk by -4.2 percent and -17.5 percent respectively. In Denmark, the expenditure growth in R&D stagnated year over year while Norway saw a decline of -1.4 percent year over year.

The Faroe Islands' GDP had the highest growth at 6.7 percent, yet saw the largest drop in R&D investments. This change is mainly caused by the business enterprise sector, with its decline of more than 20 percent. As with Iceland, fluctuations in R&D investments in the Faroe Islands are expected due to its size of the population and the R&D community.

The GDP and R&D expenditure growth rates in Sweden and Finland follow similar trends, with R&D investments outpacing GDP growth rates.

### Large fluctuations in Norwegian GDP trendline

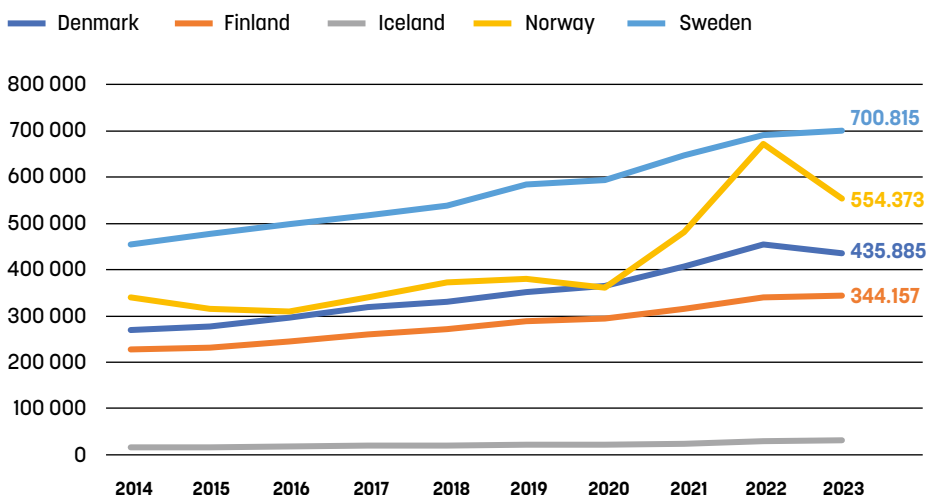
Figures 3 and 4 show the trendline in GDP and R&D investments for the Nordic countries.

Norway's GDP trendline shows significant fluctuations, with a notable drop for 2023. According to Statistics Norway the weak economic development for 2023 was due to increased prices, higher interest rates, reduced household demand, and falling prices for oil and gas.

### Sweden's investments in R&D outpace other Nordic countries

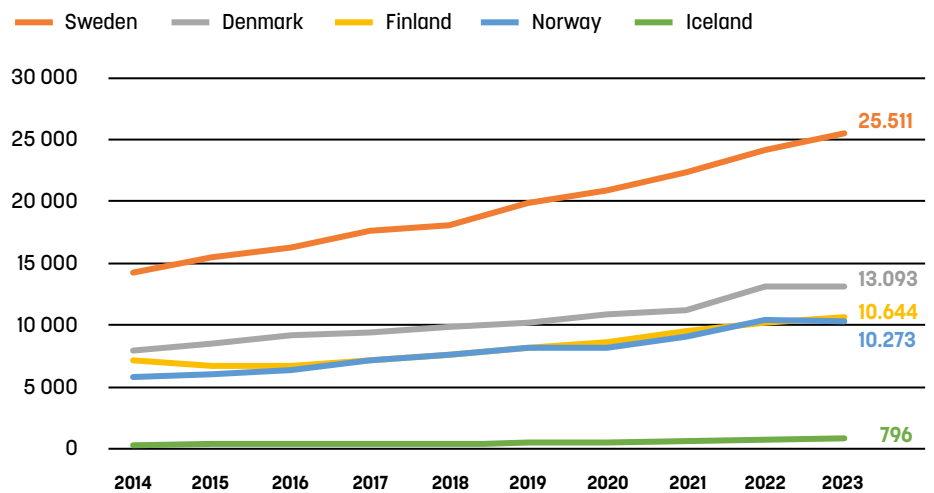
While all Nordic countries have seen steady growth in the last few years, Sweden's investments in R&D continue to grow at a faster rate than the rest, reinforcing its position as a frontrunner.

FIGURE 3: TRENDLINES - GDP IN NORDIC COUNTRIES. PPP\$ CURRENT PRICES. 2014-2023.



Source: OECD. No PPP\$ data available for Faroe Islands.

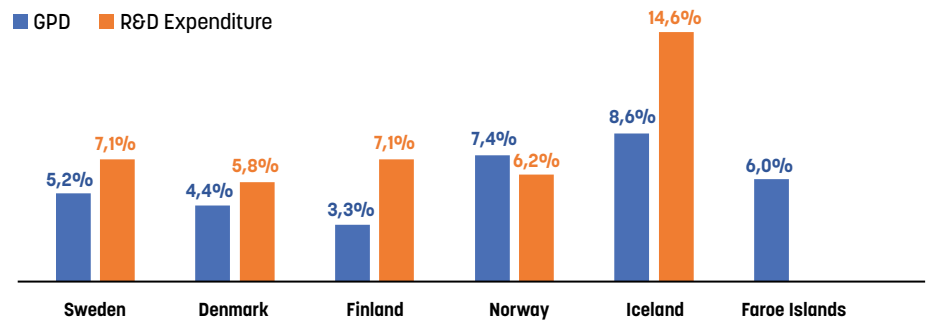
FIGURE 4: TRENDLINES - R&D EXPENDITURE MEASURED IN PPP\$. CURRENT PRICES. 2014-2023.



Source: OECD. No PPP\$ data available for Faroe Islands.

FIGURE 5: GROWTH RATES IN GDP & R&D AMONG NORDIC COUNTRIES. PPP\$ CURRENT PRICES. 2022-2023.

5 Year CAGR - 2018-2023.



Source: OECD & Statistics Faroe Islands.

\*No CAGR data available for the Faroe Islands.

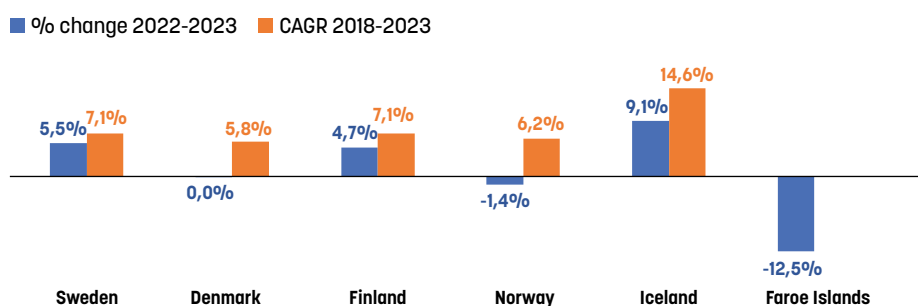
Looking at the investments in R&D in the 5 year span from 2018 to 2023, all Nordic countries recorded a compound annual growth rate (CAGR)<sup>1</sup> of more than +5 percent, with investments in Sweden, Denmark, Finland and Iceland outpacing GDP growth.

Norway was the only country where the GDP has a higher CAGR than the national investments in R&D.

The year over year growth rates in R&D investments from 2022-2023 were lower than the 5 year CAGR across all Nordic →

<sup>1</sup> A compound annual growth rate (CAGR) is a way of measuring how much something grows, on average, per year, assuming the growth is compounded (reinvested) over time. The word "compound" refers to the process of growth building on previous growth. (Editor's footnote)

FIGURE 6: R&D EXPENDITURE GROWTH RATES AMONG NORDIC COUNTRIES. 2022-2023.  
R&D EXPENDITURE - PPP\$



Source: OECD & Statistics Faroe Islands

\*No CAGR data available for the Faroe Islands.

\*\*% change for the Faroe Islands is based on national currency.

“The Faroe Islands’ GDP had the highest growth at 6.7 percent, yet saw the largest drop in R&D investments”

countries, indicating a slower investment rate in R&D.

### Driving Sectors

The business enterprise sector is the primary R&D performer in the Nordic countries, representing 69.6 percent of the total investments in R&D in 2023. Higher education accounts for 19.7 percent and the government sector for 11.6 percent. Private non-profit organisations account for 0.1 percent.

Iceland and Sweden had the highest concentration of R&D performance in the

business enterprise sector among the Nordic countries. Over 74 percent of R&D was performed here in 2023. 26 percent was performed in government or higher education sectors.

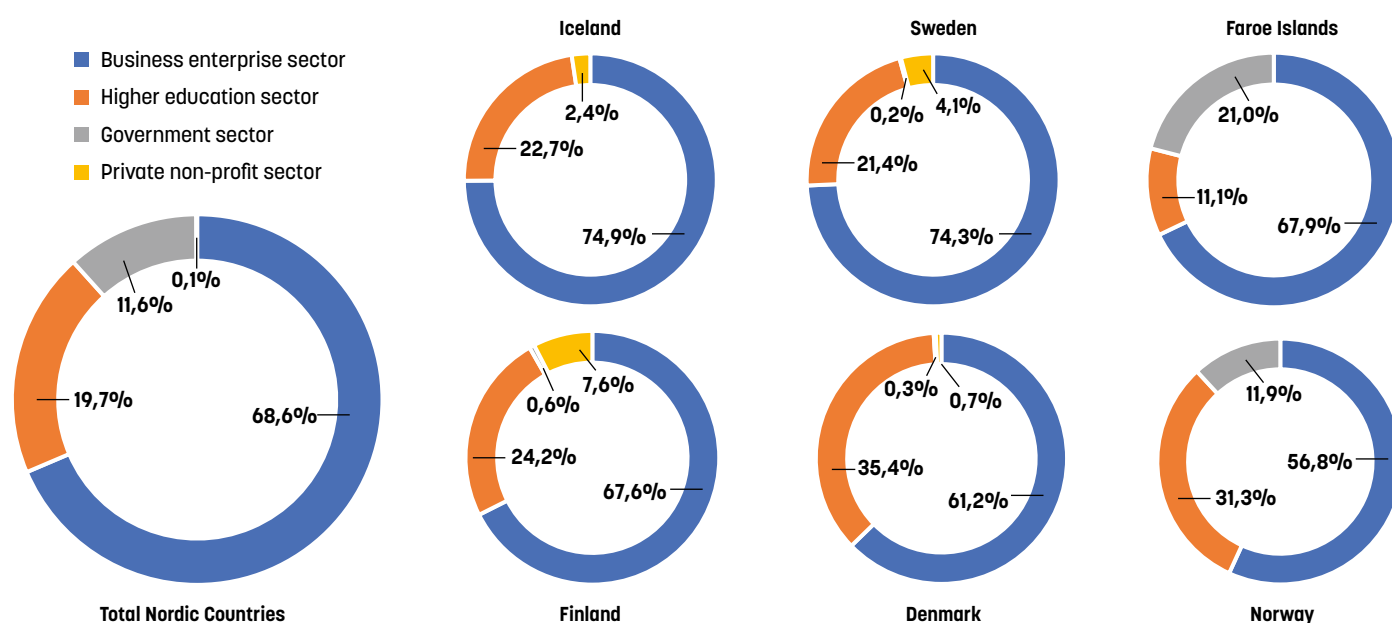
The government and higher education sectors in Norway are responsible for 43 percent of the R&D in Norway, having the highest R&D performance concentration in the public sectors combined in the Nordic countries.

Denmark had the highest share of R&D performed in the higher education sector,

representing 35 percent of the total national R&D activity. In Denmark, the size of the sector is influenced by merging of sectorial research institutes with universities back in 2007.

Overall, the business enterprise sector is responsible for about two-thirds of the R&D performance across nearly all countries, aligning with goal established in Barcelona by the EU commission in 2002. Norway is an exception, with less than 57 percent of R&D conducted in the business enterprise sector. 

FIGURE 7: R&D EXPENDITURE IN THE NORDIC COUNTRIES BY R&D PERFORMING SECTOR. 2023.



Source: OECD & Statistics Faroe Islands



ALICIA WANLESS IS DIRECTOR OF THE INFORMATION ENVIRONMENT PROJECT AT THE CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE.

texture of communication, persuasion, and struggle.

Together, these perspectives remind us that revolutions in technology transform not only how we work and produce, but also how we think, argue, and imagine community. By focusing on the information environment, Wanless highlights the cultural side of change.

While she grounds her analysis in past and present struggles, her framework also opens up space to ask what lies ahead. As debates about an emerging quantum revolution gather momentum – with the promise of automating cognitive tasks and resha-

## The Information Animal: Alicia Wanless on Power, Truth, and Technology

Alicia Wanless's *The Information Animal: Humans, Technology and the Competition for Reality* delivers a sweeping study of how societies shape — and get shaped by — their information environments.



MARK KNELL,  
Research Professor, NIFU

From ancient Greece to the Cold War and today's social media battles, Wanless shows how information empowers citizens or serves as a tool of control. Using an ecological metaphor, Wanless casts the information environment as an ecosystem – constantly evolving with innovations such as the printing press, telegraph, and internet, yet always exposed to manipulation, distortion, and decay.

The book grips the reader because Wanless blends history with urgency. She treats misinformation not as a uniquely digital phenomenon but as part of a much longer struggle over who defines truth. Her examples – from abolitionist newspapers to Cold War propaganda and Ukraine's media under Yanukovich – reveal that information crises recur, even if today's technologies amplify them at unprecedented speed.

Wanless broadens the lens with case studies of Finland, Ukraine, and Vietnam, showing how politics and technology interact to shape distinct information environ-

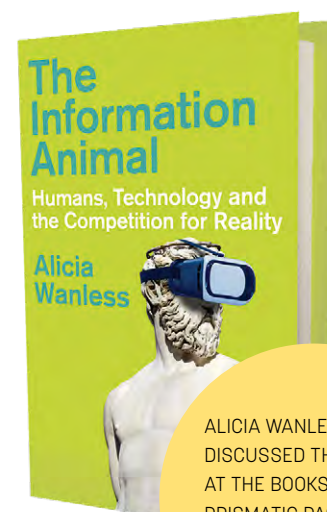
ments. The settings differ, but the same tensions recur: freedom and restriction, trust and deception, resilience and vulnerability. These patterns reinforce her central point – that information ecosystems are never neutral, but fragile, contested, and deeply political.

Her argument also invites comparison with other theories of technological transformation, such as long wave theory and techno-economic paradigms. In this framework, steam, electricity, and digital networks reorganize economies and institutions through waves of innovation. Wanless, by contrast, focuses on the flows of meaning, narrative, and perception that accompany those shifts. Her account looks less at factories and railroads and more at newspapers, telegraphs, and social platforms.

The two views complement each other. Paradigms explain how clusters of innovation reorder economies, while Wanless shows how they reshape public discourse and collective identity. Schumpeter's "creative destruction" echoes in her accounts of information upheavals that force societies to adapt. If the paradigm framework offers a structural map, Wanless provides the lived

ping global power – the need to understand how information ecosystems adapt becomes more urgent than ever.

*The Information Animal* is dense but rewarding—a book for scholars, policymakers, and curious readers who want to grasp how power, truth, and technology collide in the digital age. **B**



ALICIA WANLESS  
DISCUSSED THE BOOK  
AT THE BOOKSTORE  
PRISMATIC PAGES IN OSLO  
ON 5 JUNE. (PUBLISHED  
BY HURST 2025)

# Samspillet mellom militær og sivil sektor. Et nytt blikk på svensk forskning

I en tid med økende global spenning skal forskning bidra til totalberedskap. I sin nye forskningsmelding, *Sikker kunnskap i en usikker tid* løfter regjeringen fram at kunnskap bygger samfunnssikkerhet, og at løsninger skal søkes i skjæringspunkter mellom militær og sivil sektor. Denne sektorkoblingen er en nesten ny forskningspolitisk tanke. Men historisk sett finnes det faktisk mangfoldige kontaktpunkter mellom forskning i militær og sivil sektor. En ny svensk historiebok løfter fram militærforskningens gjennomgripende, men glemte innflytelse fra 1945 til 1990.



VERA SCHWACH,  
Forsker 1, NIFU

Boken, *Det dolda universitetet. Militär forskning i kalla krigets Sverige*, undersøker omfanget av militær forskning, og hvordan forsvarsforskning og forskernes erfaringer påvirket sivil forskning og annen sivil virksomhet.

## Militærforskningens store omfang

Bokens innledning og kapitler påviser militærforskningens store omfang målt i utgifter til FoU, og konkretiserer hvordan dens mangeartede innflytelse bredte seg ut og endret karakter over tid. Antologiens åtte kapitler utgjør en helhet, og samtlige bidrag er tuftet på solid empirisk historisk forskning og er uhyre velskrevne.

De tre redaktørene, Eric Bergelin, Per Lundin og Niklas Stenlås, argumenterer for at militær forskning langt på vei har vært fraværende i svenske studier av forskningssystemet og -politikk. Slik sett tar boken et oppgjør med mye av den svenske faglitteraturen med dens nærmest ensidige konsentrasjon om sivil forskning. Denne vektleggingen kan bare delvis forklares med vanskelig tilgang til sikkerhetsklausulerte kilder; trolig er manglende interesse like viktig, ifølge redaktørene.

Per Lundin og Johan Gribbe har analysert hvor mye penger som gikk til militær

forskning fra 1945/46 til 1970/1971. De peker på at den offisielle svenske FoU-statistikken for forsvarsforskning er ufullstendig. På grunnlag av grundige kildestudier kan de konkludere med at utgiftene til militær forskning var svært omfattende, og utgjorde over tiårene en anselig del av samlet svensk FoU-innsats.

Fra midt på 1950-tallet til midt på 1960-tallet drev FoU-innsatsen ekspansjonen i det svenske forskningssystemet, og dominerte særlig i det feltet som Lundin og Gribbe kaller teknisk-vitenskapelig forskning.

## Den skjulte forskningen

Boktittelen betegner den militære forskningen som et skjult universitet. At redaktørene velger denne karakteristikken, henger nok sammen med at universitetene som institusjon, sammen med forskningsråd, har inntatt en dominerende plass i det offentlige svenske forskningssystemet, og dermed også i forskningspolitiske analyser av forskningens organisering.

På dette punktet er Sverige og Norge noe forskjellige. For selv om norske universiteter har en betydningsfull plass i det offentlige forskningssystemet, så har deres posisjon knapt vært altoverskyggende. Betydningen av en rekke offentlig (del)finansierte forskningsinstitutter har vært erkjent og har tradisjonelt vært inkludert i studier og vurderinger av forskningspolitikk og -systemet.

Felles for begge landene er skillet som har vært trukket mellom militær og sivil sektor. Studier av forskningspolitikk har så langt helst rettet blikket mot sivil sektor, med unntak for interessen for militær-industrielle kunnskaps- og teknologioverføringer.

TO TEKNIKERE MONTERER EN FORSØKSMODELL AV EN  
ANGREPSROBOT PÅ STRIDSFLYET SAAB J35 DRAGEN  
I 1968.



**“På grunnlag av grundige kildestudier kan de konkludere med at utgiftene til militær forskning var svært omfattende, og utgjorde over tiårene en anselig del av samlet svensk FoU-innsats”**



### Totalförsvarets forskningsinstitut

I Sverige ble Försvarets forskningsanstalt (FOA) opprettet i 1945; det var et forskningsinstitutt dannet via en fusjon av tidligere enheter. Fra 2001 fortsatte virksomheten uavbrutt som Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI); en sammenslåing av ovennevnte FOA og Flygtekniska försöksanstalten (FFA).

Som en del av den svenske innsatsen for å fremstille egne kjernevåpen drev FOA mellom 1945 og 1972 forskning på en rekke ulike tekniske fagfelter av betydning for dette formålet. Thomas Kaiserfeld tar for seg dette meget kostbare tiltaket, et tiltak som hadde sin dyre norske parallell, Institutt for atomenergi (IFA).

Kaiserfeld påpeker hvordan tidlige, militært motiverte valg la strukturelle rammer og ga en institusjonell innlåsningseffekt,

lenge etter at kontakten med det opprinnelige militære formålet var svekket.

### Økende faglig bredde

I de første tiårene dominerte teknisk-naturvitenskapelige fag. I 1960-årene tilkom det andre fagfolk som bidro til å øke den faglige bredden, blant annet medisinere, psykologer og samfunnsvitere fra økonomi. Krysningspunkter og porøse skiller mellom militær og sivil forskning er et tema i flere av bokens kapitler.

Lundin og Stenlås studerer forskernes karriereveier inn i universitetene og sivil sektor. I bidraget om Stockholms datacentral QZ viser Julia Ravanis at da sentralen ble opprettet på 1960-tallet, var den et samarbeidsprosjekt mellom FOA, Kungliga Tekniska högskolan og Stockholms Universitet.

Ravanis argumenterer for at den militære støtten var viktig for å virkeliggjøre prosjektet. Fredrik Bertilsson gransker hvordan det militære på samme tid hentet inn psykologiskunnskap fra sivil sektor.

Eric Bergelin påpeker hvordan scenario-tenkning, økonomistyring og planleggingsystemer vant gjennomslag. Fra amerikanerne ved Rand Cooperation lærte svenske økonomer systemanalyse og detaljerte målbeskrivelser. Tidlig på 1970-tallet ble budsjettering via program innført i svensk forsvarspolitik. Interessant er det at Bergelin peker på at andre politikkfelter som energi- og forskningspolitikk også tok i bruk program som planleggings- og styringsinstrument etter mønster fra det svenske forsvarsdepartementet, et til nå langt på vei ukjent koblingspunkt mellom det militære og sivil forvaltning.

Å utviske opptrukne grenser gjør også Camilla Eriksson og Fredrik Bertilsson i sitt kapittel om beredskapsplaner for matforsyning. De viser hvordan tanken om totalberedskap utfordrer skillet mellom kunnskap for militæret og kunnskap for sivil bruk.

Det dolda universitetet løfter fram det mangesidige spillet mellom forskning i og for en militær sektor og det sivile. Med denne nyskapende boken er ikke lenger forsvarsforskning og dens vidstrakte innflytelse verken skjult eller glemt i Sverige. Med kunnskap for totalberedskap som et forskningspolitisk mål i Norge, er det verdt å søke opp historiske erfaringer og nåtidige forbindelser å bygge på videre også her. 

**“Eric Bergelin påpeker hvordan scenario-tenkning, økonomistyring og planleggings-systemer vant gjennomslag”**



ERIC BERGELIN, PER LUNDIN  
& NIKLAS STENLÅS (RED.).  
**DET DOLDA UNIVERSITETET.**  
**MILITÄR FORSKNING I KALLA**  
**KRIGETS SVERIGE.**  
(NORDIC ACADEMIC  
PRESS), LUND 2025,  
257 SIDER, BIBLIOGRAFI,  
NAVNEREGISTER

# Få Forskningspolitikk gratis tilsendt i posten!

**Følg forsknings- og innovasjonspolitikken i det nordiske fagbladet Forskningspolitikk!**

**Få den trykte utgaven tilsendt gratis i posten!**

Gå til [www.fpol.no/abonner](http://www.fpol.no/abonner) og legg inn navn og adresse i det første skjemaet på siden. På den samme siden finner du også et felt for vårt elektroniske nyhetsbrev.

**Følg Forskningspolitikk på [fpol.no](http://www.fpol.no)**

På [www.fpol.no](http://www.fpol.no) legger vi ut alle våre artikler, samt PDF-er av samtlige utgaver av bladet.

**Følg Forskningspolitikk i sosiale medier**

Du kan følge oss i sosiale medier, der vi legger ut relevante nyheter og artikler fra både Forskningspolitikk og andre medier.

Twitter: [@fpolitikk](https://twitter.com/fpolitikk)

Facebook: [@forskningpolitikk](https://www.facebook.com/forskningpolitikk)

LinkedIn: [@forskningpolitikk](https://www.linkedin.com/company/forskningpolitikk)

Mastodon:

[@Forskningpolitikk@mastodon.social](https://mstdn.social/@Forskningpolitikk)

Bluesky:

[@forskningpolitikk.bsky.social](https://bsky.social/forskningpolitikk)

**Følg Forskningspolitikks podcast!**

Forskningpolitikk har også sin egen podcast, der vi med ujevne mellomrom snakker med eksperter og inter-essenter om forskning, høyere utdanning og innovasjon.

Gå til [fpol.no/podcast](http://fpol.no/podcast)



AMERIKANERNE KJØPER NÅ ANGREPSDRONEN  
WASP FRA NORSKE RIFT DYNAMICS.

Foto: Rift Dynamics KI Justert

## Når ny teknologi endrer forsvar og politikk

PER M. KOCH,  
Forskningpolitikk

Innenfor innovasjonsforskningen snakker man gjerne om kreativ destruksjon. Store sosiale, økonomiske og teknologiske endringer kan føre til radikal innovasjon som endrer markedets spilleregler. I militær historie viser man gjerne til gamle generaler som «kjemper den forrige krigen» og ikke takler ny teknologi og nye taktikker.

Krigen i Ukraina har ført til hektisk nytenking både i det militære og i forsvarsindustrien. Den ble ikke den krigen russerne eller NATOs eksperter hadde forestilt seg. Relativt billige droner er blitt like viktige som jagerfly til milliarder av kroner. Ukraina har utviklet en dronesverm-taktikk der mange små droner brukes samtidig for overvåking og angrep. Noen moderne droner blir styrt via ultratynne fiberoptiske kabler som rulles ut under flyvning for å unngå *jamming* og falske signaler.

Små sivile oppstartsbedrifter har raskt utviklet og tilpasset droner til fronten. Begge parter bruker KI for å analysere fiendens bevegelser og styre artilleri mer presist. Krigen viser at billige, smarte teknologier kan slå ut dyre, tunge våpensystemer.

Norsk forsvarsindustri har sett en sterk økning i omsetning, ansatte og FoU-investeringer,<sup>1</sup> samtidig som myndighetene øker bevilgningene til norsk forsvar. Sikrer de landet den radikale omstillingen vi trenger?

<sup>1</sup> <https://bit.ly/4q4MtH1>